
katsaus

Suomalainen konsensus

Mikä muodostaa ja määrää elämäntavan

Organisaatioiden tulevaisuudesta

Suomalainen Vuosikirja 1982

Sadut ja lapsen maailma

Reunamerkintöjä luovuuteen

Uudet herätysliikkeet

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

4·1982

10. (22.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
ma-pe klo 9-16. P. 661 925

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Matti Heikkilä
Kaarina Vartia
Timo Peedu, taitto

Tilaukset vuodelle 1982

maksamalla 50 mk / vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtonumerot

à 10 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa. *Osoitteenmuutokset ja jälkitilaukset toimiston osoitteella.*

Osoite: Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
Puhelin: 661 925

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoa ja virikkeitä kaikille jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä, joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle.

Sihteeristö:

Antti-Veikko Perheentupa
— toiminnan yleinen suunnittelu

Markku Graae

Martti Tuomola

— Inhimillisen kasvun seminaari ja ohjelman suunnittelu

Helinä Siikala

— terveydenhuollon koulutus

Pirkko-Liisa Onnismäe

Britt-Marie Timperi

— työyhteisöjen kehittämisinstituutti

Asta Haapalainen

Terttu Lemström

— toimisto

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 mk / vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 300 mk ps-tilille 715 56-0).

SISÄLTÖ:

- 3 MARTTI TURTO
Suomalainen konsensus eli onko kriittinen keskustelu kuollut
- 7 PIRKKOLIISA AHPONEN
Mikä muodostaa ja määrää elämäntavan
- 12 ANTTI-VEIKKO PERHEENTUPA
Organisaatioiden tulevaisuudesta
- 17 ANNA-LEENA SIIKALA
Suomalainen Vuosikirja 1982
- 19 PIRKKO-LIISA OJANEN
Sadut ja lapsen maailma
- 21 PIRKKO SILTALA
Reunamerkitöjä luovuuteen
- 27 HARRI HEINO
Uudet herätysliikkeet

Martti Turtola:

Suomalainen konsensus eli onko kriittinen keskustelu kuollut

ETYK-prosessin aikana iskostui kansalaisten mieleen käsite konsensus, joka tarkoittaa kaikkien asianomaisten yhtäpitävään tahtoon perustuvaa sopimusta. ETYKISSÄ sovittiin maanosan asioista konsensuksella — ja tänäpäivänähän tiedämme tulokset. Jos nyt enää kukaan, virkansa puolesta asiaa käsitteleviä ammattidiplomaatteja lukuunottamatta kokeusta muistelee. Konsensus ei kuitenkaan liittynyt vain ETYKIIN ja kansainvälisiin suhteisiin; se alkoi uhkaavalla tavalla leimata koko suomalaista ajattelua ja hengenelämää Kekkosen viimeisellä vuosikymmenellä. Ulkopolitiikassa kaikki keskustelu latistui virallisten liturgioiden toisteluksi. Sisäpolitiikassa ei suoranaisesti koskaan toteutunut Kekkosen kuningasajatus kaikkien puolueiden hallituksesta mutta käytännössä kyllä. Kokoomus kesytettiin ja ainoiksi piikeiksi lihaan jäivät venamolaiset ja kristilliset. Kulttuurielämässä aina 50-luvun lopulta 70-luvun alkuun käynnistävänä voimana toiminut monenkarvainen vasemmistolaisuus menetti voimansa sitä myöten kun avantgarden jäsenistä yksi toisensa jälkeen nimitettiin hyvään virkaan tai sitten kääntyi taistolaiseksi dogmaatikoksi.

Entä sitten niin sanotut vaihtoehtoliikkeet? Eikö niissä voi piillä 1980-luvun pelastus?

Tuskinpa vain. Nämä joko askartelevat ”kuuden luokan kysymysten” parissa (naisliike) tai sitten luovat kaihoisia katseita kadotettuun paratiisiin, jolloin ihminen ja luonto olivat ”tasapainossa”. Tuntuu siltä, että vaihtoehtoliikkeet uppoutuvat liiaksi mystiikkaan voidakseen luoda todellista konkreettista vaihtoehtoa.

Mikseivät tutkijat keskustele?

Eurooppalaisessa kulttuurissa on perinteellisesti yliopistoja pidetty uusien kriittisten ajatusten ahjona. Ylioppilaat ovat useasti toimineet vallankumousten barrikaadeilla — mutta ei yksin näin; yliopistojen opettajat ovat olleet keskustelun herättäjiä ja joutuneet sen vuoksi viranomaisten silmätikuiksi. Esimerkkejä tästä löytyisi paljonkin esim. Suomen autonomian ajan historiasta.

Entä nyt, ovatko yliopiston opettajat ja tutkijat, erityisesti yhteiskuntatieteilijät ja historioitsijat keskustelun kärjessä? Vastaus on selvä; eivät ole, kun mitään keskustelua ei käydä.

Näyttää siltä, että tänä taloudellisesti ahtaan aikana jokainen tutkija pysyy mieluummin

mahdollisimman hiljaa ja tarraa kouristuksenomaisesti siihen, useinkin määräaikaiseen leivänkannikkaansa, jonka yliopisto tai Suomen Akatemia on hänelle armollisesti myöntänyt. Miksi ryhtyä pitämään liiaksi ääntä ja tutkimaan hankalia aiheita, josta voisi syntyä ikävää polemiikkaa, saattaisihan seuraava kausi jäädä saamatta. TANDEMIN jäljet peiloittavat, nuorempia tutkijoita tuntuu hallitsevan eräänlainen TANDEM-kompleksi.

Vikaa on varmasti muissakin kuin tutkijoissa itsessään. Vähitellen on alkanut tulla yhä ilmeisemmäksi, että suomalainen akateemisen tutkimuksen rahoitusjärjestelmä ei ole onnistunut.

Suomen Akatemia on kyllä paisuttanut byrokraatiaansa muttei ole pystynyt tuottamaan vastaavasti tutkimustuloksia. Tämä ei niinkään johdu tutkijoiden kyvyttömyydestä vaan Akatemian rahoituksen lyhytjänteisyydestä, ailahtelevaisuudesta ja yksinkertaisesti siitä, etteivät poliittisin ja alueellisin perustein valitut, heterogeeniset toimikunnat pysty ajamaan minkäänlaista suunnitelmallista tutkimuspolitiikkaa. Käytännössä laajojenkin tutkimuspoliittisten ratkaisujen teko riippuu tutkimuskokemusta omaamattomista ja joskus epäpätevistäkin toimikuntien sihteereistä.

Haitallisesti ei ole ollut vaikutamatta myös alueellinen kiintiöajattelu. Tämän mukaan tutkijantoimia ei ole niinkään jaettu tieteellisen pätevyyden ja tutkimushankkeiden relevanssin kuin kehitysalueajattelun perusteella. Vaikka Helsingin yliopistolla ja helsinkiläisillä tutkijoilla on esim. yhteiskuntatieteellisillä ja humanistisilla alueilla käytettävissään aivan ylivoimaiset tieteelliset resurssit, kirjastot, arkistot ym. ovat he joutuneet kärsimään kiintiöjärjestelmästä. Jo vuosia Helsingin yliopistoa on "kehitetty" nollalinjalla provinssiyliopistojen kustannuksella. Poliittiset päätöksentekijät ovat tehneet vakavan virheinvestoinnin, kalastellessaan kehitysaluepolitiikan varjolla ääniä, hajoittamalla suomalaista korkeakoululaitosta liiaksi. Ei Yliopisto ole mikään opisto. Kyllä pikkukaupunkeihin ja kirkonkyliin voidaan perustaa kauppaopistoja mutta se ei merkitse, että samoissa paikoissa olisi aineellisia ja nimenomaan henkisiä resursseja yliopistoa varten.

Korkeakoululaitoksen lähes luonnottoman nopea laajeneminen 1960- ja -70 -luvulla johti siihen, että uudet paikat oli täytettävä silloin varsin nuorella opettajavoimalla. Rahasäkkien sulkeuduttua viime vuosikymmenen puo-

limaissa, on ajauduttu kuolleeseen pisteeseen. Suurin osa varsinaisista viroista, professuureista ja apulaisuuksista on täytetty henkilöillä, jotka tulevat pitämään niitä seuraavat 20 vuotta. Kiertoa ei ole assistenttureissakaan, jokainen joka sellaisen on saanut tarraa siihen, vähitellen harmaantuen ja odotellen eläkevuosia. Kiertoahan ei enää muuhun yhteiskuntaan ole, niinkuin ennen. Tätä tietä tutkijat myös eristäytyvät entistä enemmän ympäröivästä yhteiskunnasta. Hallintotehtävien kasaantuessa tutkimnonuudistuksen ym. myötä yhä enemmän yliopisto-opettajien harteille, vähenee tutkimukselle tarkoitettu aika.

Ne nuoret tai kohta keski-ikäiset tutkijat, jotka eivät ole onnistuneet saamaan minikäänlaista virkaa, yrittävät harjoittaa ammatiaan erilaisten tilapäisratkaisujen, stipendien, tilaustöiden turvin. Tavatonta ei ole edes, että tohtoritasoiset tutkijat työskentelevät pelkän työttömyyskorvauksen varassa. Jos edelläkuvatuissa olosuhteissa pääsee syntymään korkeatasoista tiedettä, voi sitä pitää kunnioituksen arvoisena. Pidemmän päälle on huolestuttavinta, ettei näissä oloissa enää muodostu uutta, nuorta tutkijapolvea. Kukaan järkevästi ajatteleva vastavalmistunut kandidaatti ei jää kärkeymään nykytilanteessa laitoksille tai projekteihin saadakseen ehkä jatkaa tutkimustyötä.

Mitä olisi tehtävä tilanteen parantamiseksi? Hajoitettakoon Suomen Akatemia ja keskitettäköön tutkimus ja päätöksenteko yliopistoihin ja mahdollisesti sinne perustettaviin erillisiin tutkimuslaitoksiin. Tuettakoon niiden yliopistojen ja korkeakoulujen tutkimusta, joilla siihen on olemassa todelliset henkiset ja aineelliset resurssit ja toimikoot pienet yliopistot koulutuslaitoksina. Kehitettäköön yliopistojen opettajajärjestelmää siten, että hallinnollisista tehtävistä ja opetuksestaakin huolehtisivat vakinaiset lehtorit, professoreiden ja assistenttien keskittyessä suuremmassa määrin tutkimukseen. Näin voisi syntyä tuloksiakin.

Tutkijoilla on pitkät osallistumisen perinteet

Miten yliopisto hipaisee keskivertosuomalaisen elämää? Vaikka korkeakoululaitos tuottaa yhä enemmän akateemisen koulutuksen saaneita kansalaisia, on nykyinen

”putkitutkinto” vain tutkinto kaikkien muiden joukossa. Tieteen ongelmiin ei ylioppilas paljoa ehdi paneutua. Lehdissä yliopistosta puhutaan enää silloin, kun se ja se tiedekunta viettää juhlallisia promootioita. Tuntuu ihmeelliseltä, että joillakin on aikaa ja varaa nykytilanteessa askarrella laakerinlehväseppelten, silkkipytyjen, vanhojen tanssien parissa. Yliopistoilla on pitkät perinteet länsimaaisessa kulttuurissa, mutta niitä vaalittaisiin varmasti paremmin sijoittamalla promootioihin menevä raha vaikkapa tieteen tuloksia popularisoiviin, laajalle yleisölle tarkoitettuihin julkaisuihin. Tieteen tekeminen ei ole frakkeja ja juhla-kulkueita vaan usein ankaraakin arkipäiväistä ponnistelua.

Suomalaisella historian tutkimuksella ja yhteiskuntatieteillä on kuitenkin kunniakkaat yhteiskunnallisen vaikuttamisen perinteet vaalittavanaan. Tutkijat ovat aikoinaan, kansallisen nousun ja itsenäisyyden alkuajan vaiheissa toimineet merkittävässä poliittisissa tehtävissä. Ehkäpä juuri autonomian aikana käyty taistelu kansallisesta olemassaolosta ja suomalaisesta identiteetistä on vaikuttanut siihen, että historian tutkimusta ja historiaa on ylipäättänsä arvostettu maassamme. Tutkijat ovat joutuneet antamaan vastauksia kysymyksiin, joilla on ollut sillä hetkellä poliittista ja yhteiskunnallista ominaispainoa.

Tämä yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisen perinne jatkui myös toisen maailmansodan jälkeen. Kansakunta tunsi tarvetta tilittää ensimmäisen vaiheensa 1920- ja 1930-lukujen historiaa sekä tietysti sotien ajan ratkaisuja. Tutkimus joutui hedelmälliseen vuorovaikutukseen laajempien yhteiskuntapiirien ja julkisen sanan kanssa.

Tunnetuimpia aiheita on ollut ensi kerran jo 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa virinnyt ajopuuekskustelu. Tällöinhän lähinnä ulkomaisen tutkimuksen ansiosta herätettiin kysymys Suomen joutumisesta jatkosotaan. Amerikkalaisen Leonard Lundinin poleemista teosta on seurannut parinkymmenen vuoden aikana siinä mitassa tutkimuksia, että ns. välirauhan aika alkaa olla Suomen historian tutkituimpia vaiheita.

Väinö Linnan Pohjantähti -trilogia synnytti keskustelua vapautussota-kansalaissota-luokkasota -teemasta. Nouseva uusvasemmisto vaati 1960-luvulla tietoa kansalaissodan jälkiselvittelyistä ja ”suo-

malaisista keskitysleireistä”. Tutkimus ei jäänyt tässäkään sanattomaksi, kun Jaakko Paavolainen julkaisi perustavaa laatua olevat kirjansa punaisesta ja valkoisesta terrorista sekä vankileireistä. Torpparikysymyksen joutui uuden arvion kohteeksi.

Arvo Salon Lapualaisoopperassa kiteytyi eräs 1960-luvun uusvasemmistoliikkeen esiin nostamista keskustelunaiheista: oliko Suomi sotien välillä niin demokraattinen kuin koulukirjat esittivät.

Kuva ei ollutkaan todellisuudessa niin kaunis kuin pintakiilto antoi ymmärtää.

Entäpä Suomen joutuminen talvisotaan? 1970-luvun alkupuolella joutuivat Suomen poliittiset ratkaisut 1930-luvulla ankan kritiikin kohteiksi jopa poliittisesti aivan korkeimmalta taholta: keskustelua oli osaltaan käynnistämässä tasavallan presidentti Urho Kekkosen yya-sopimuksen 25-vuotisjuhlapuheessaan.

Yrjö Soinin jo 1950-luvulla syyttelämä keskustelu sotasyllisyydestä sai 70-luvun myötä tieteellistä västinettä, tutkimuksia, joiden tulokset ovat eronneet toisistaan ja joiden tiimoilta on käyty laajaakin keskustelua.

Ainoa varhaisempia aikoja koskenut, intohimoja läikytellyt keskustelu koski Nuija-sotaa. Mutta kaukaisesta aiheestaan huolimatta tästäkin oli vedettävissä yhteydet nykypäivään. Väittelyä käytiin oppisuuntien välillä sekä myös paljolti siitä, onko historioitsijalla oikeus ottaa rajusti kantaa, asettua jonkin historiassa toimineen liikkeen puolelle tai sitä vastaan.

Tutkijoiden on astuttava esiin murtamaan myyttejä

Suomessa ja ilmeisesti yleensä länsimaissa on eletty viimeiset puoli vuosikymmentä suurta nostalgian aikaa. Tällä vuosisadalla ei ole aikaisemmin niin suurella kaipauksella käännetty katseita ”onnelliseen menneisyyteen”, mitä sillä milloinkin sitten tarkoitetaan. Vaihtoehtoliikkeet hakevat vaihtoehtotonta lopputulosta, oli se sitten täydellinen soposointu luonnon kanssa, täydellinen aseistariisunta tahi naisaateen voitto, vain muutamia mainitakseni. Yhteistä näille liikkeille on, että ne tavoittelevat ristiriidatonta olotilaa, lintukotoa. Sinänsä tällaiset aatteet eivät ole historiassa uusia mutta on huolestuttavaa, jos vaihtoeht-

toliikkeiden lähinnä mystiikkaan perustuva vaihtoehdottomuus saa poliittisesti merkittävää laajuutta. Liikkeet sisältävät vaihtoehdottomuudessaan siemenen niin fasismiin kuin rasismiinkin. Maata — isolla kirjaimella (Boden) — on ennenkin mystisesti palvottu.

1960- ja 70 -lukujen kritiikittömästä kehityksusta on siis ajauduttu toiseen äärimmäisyyteen. Joidenkin liikkeiden ihanteena olisi ilmeisesti paluu 1800-luvulla vallinneeseen omavaraistalouteen, malliin ”punainen mökki ja perunamaa”. Tuotantoyksiköt ja hallinnolliset yksiköt haluttaisiin jakaa yhä pienemmiksi, ”läheemmäksi yksilöä”. Ruotsin puolella Tornionjokilaaksossa asuvat suomalaiset vaativat jo omaa paikallista murrettaan pakolliseksi aineeksi kouluihin. Milloin meillä vaaditaan savoa, karjalaa ja hämettä kouluopetukseen? Miljöösuojelussa on menty äärimäisyyksiin: luullaan, että jokainen muutamaa kymmentä vuotta vanhempi rakennus on arvokas jo sinänsä. Ei toki kaikki vanhakaan voi olla arvokasta, kyllä ennenkin tehtiin kaupungeissa rumia ja epäonnistuneita rakennuksia.

Missä ovat yhteiskunta-, talous-, taide ym. historioitsijat, kun näistä asioista keskustellaan? Eikö tutkimuksen tehtävänä ole juuri kriittisen tiedon tuottaminen ja myyttien murskaaminen. Miksi taloushistorioitsijat eivät kerro, että silloin kun ”ihminen eli sopusoinnussa luonnon kanssa”, katovuodet olivat tavallisia ja sopusoinnusta maksettiin korkea hinta kuolleina lapsina. Luonnonmukaisia viljelymenetelmiä käyttäen tämä maa esim. 1700-luvulla pystyi elättämään muutamaa satatuhatta ihmistä, joista silloinkin suuri osa söi pettua. Myöskään pienemmät hallinto- ja tuotantoyksiköt eivät ole uutta historiassa. Palatkaamme feodaaliajan pieniin ruhtinas-kuntiin tai kaupunkivaltioihin tai miksei vielä kauemmas heimoyhteisöihin. Kuitenkin länsimaissa juuri vallan keskittyminen ja modernin hallintokoneiston syntyminen aina 1600-luvulta lähtien on luonut kansalle mahdollisuuden päästä pikkuruhtinaiden mielivallasta, ja myöhemmin päättämään demokraattisesti asioista, jne.

Entä suomalainen ulkopoliitiikan mytologia? Sillähan on jo pitkät perinteet. Toisen maailmansodan jälkeen on Suomessa harjoitettu ulkopoliitiikkaa kohta neljä vuosikymmentä, ja kuitenkin kriittinen historiankirjoitus ulottuu tätänykyä Pariisin rauhaan vuonna 1947! Kuinka meillä on ollut varaa jättää

35 vuoden ajanjakso kokonaan tutkimatta? Ainoat jonkinlaisen kriittisyyden mitat täyttävät tutkimuksetkin ovat tulleet ulkomailta (George Maude ja Hans P. Krosby). Ei se, että Suomen ja Neuvostoliiton lämpimiä suhteita pidetään myönteisenä silti saisi estää näiden suhteiden historian kriittistä tarkastelua.

Lähihistoria sisältää lukuisia selvittämistä kaipaavia tapahtumia, vain muutamia mainitakseni. Mitkä olivat noottikriisin todelliset kytkennät Suomessa käytyyn presidentinvaalikampanjaan, miksi NORDEK kaadettiin, mitkä olivat Zavidovo-vuodon ja Kekkonen poikkeuslakivalinnan yhteydet. Entä Suomen turvallisuuspoliittiset ja sotilaspoliittiset ratkaisut. Onko Neuvostoliiton taholta painostettu Suomea lähempään sotilaalliseen yhteistyöhön. Liittyykö puolustusvoimien komentajan, kenraali Yrjö Keinosen erottaminen tähän. Mikä yleensä on ollut Urho Kekkonen rooli ulkopoliitiikan muovaajana, mitkä olivat hänen todelliset tavoitteensa ja miten hän onnistui niissä?

Ulkopoliitiikan ja myös sisäpolitiikan tutkijoiden olisi nyt rohkeasti ja aikailematta astuttava tutkimaan Kekkonen ajan neitseellistä tutkimuskenttää. Tämä on sitäkin tärkeämpää, koska aivan varmasti viimeistään Urho Kekkonen kuoltua ajanjakso joutuu kaikenkarvaisten kirjantekijöiden ja sensaationtaivoittelijoiden ryöstöviljelyn kohteeksi. Tällaisesta ”historiantutkimuksesta” on parin viime vuosikymmenen ajalta surullisia esimerkkejä.

Pirkkoliisa Ahponen:

Mikä muodostaa ja määrää elämäntavan

Tukahduttaako valtakulttuuri vastakulttuurin

Elämäntapa elämänhallintana

Rauhantoiminnassa on paikallaan pohtia rauhantyön ja elämäntavan yhteyksiä, vaikka rauhanliikkeen kaikkia teemoja ei aina ole tarpeen eksplikoida elämäntapatasolla. Elämäntavan muutoksen tutkijana näen rauhanliikkeen elämäntapaa muuttavana voimana; arkielämän tasolla asennoitumisena, joka parhaimmillaan lävistää koko elämäntavan; yhteiskunnallisella tasolla yhtenä kansalaisliikkeistä, joilla on merkittävä tehtävä etsittäessä yhteiskunnan valtarakenteille elämänmyönteisempiä vaihtoehtoja. Pidän tärkeänä keskustelua 'elämäntapaliikkeiden' toimintaehdoista ja -mahdollisuuksista. Tässä mielessä katson tarpeelliseksi ottaa kantaa Dan Steinbockin äskettäin (HS 20.7.1982) esittämään teesiin: "vastakulttuuri antaa aina periksi".

Elämäntapamääritelmien sijasta esitän muutamin sanoin miten elämäntavan tutkimuskohteena ymmärrän. Elämäntapa syntyy toiminnassa ja aineellistuu toiminnan tuotteissa. Elämäntavan kokonaisuus ei kuitenkaan esiinny tuotoksena, vaan jatkuvana muutoksena, liikkeenä, prosessina, jolla on dynamiikka toiminnassa, tietoisuudessa ja vuorovaikutussuhteissa. Elämäntapa löytyy elämäntoimintojen ketjuna ja kasaumana, saman- ja eriaikaisuuksina ja -

paikkaisuuksina. Elämäntavassa tutkin muutoksen dynamiikkaa, säännönmukaisuuksia ja lainalaisuuksia, joihin muuttuva tieto ihmisten kokemuksista kiinnittyy ja joiden kautta se tulee tulkituksi.

Toiminnallaan ihmiset vaikuttavat toisiin ihmisiin, vuorovaikutussuhteisiin, organisoi-tuihin käytäntöihin, instituutioden muotoihin ja toimintasisältöihin ja näin askel askeleelta yhteiskunnallisiin rakenteisiin kulttuurisen muutoksen laajuuden ja syvyyden riippuessa yhteiskunnallisen tilanteen joustavuudesta tai jäykkyydestä. Toisaalta rakenteelliset prosessit välittyvät organisaatioihin, instituutioihin ja kulttuurisiin järjestelmiin, yhteisöllisiin vuorovaikutussuhteisiin ja yksilötietoisuuteen. Elämäntavan kannalta on tärkeää oivaltaa molemminpuolisten prosessien dialektiikka ja siihen liittyvät jännitteet.

Elämäntapa -teeman houkuttelevuus osaltaan piilee sen käsitteellisessä universaaliudessa. Todellisuuteen avautuu monisärmäinen, kuitenkin kokonaisvaltainen, käytännönläheinen ja samalla teoreettisiin yleistyksiin mahdollisuuksia avaava näköala, josta perspektiiviä vaihtamalla voidaan löytää aina uusia näkökulmia. Mutta universaaliudessaan elämäntapa on — reaalisesti kohdentumatta — lo-

puttoman upottava tutkimuskohde, tyhjenty-
mätön kuin elämä itse. Elämäntapaa ei kos-
kaan voida käsittää täysin rakenteellisesti hal-
littuna, organisoituna rationaalisena kokonai-
suutena tai tietoisuuteen vangittuna.

Elämäntapakeskustelussa on noussut kes-
keiseksi *elämänhallinta*, toisin sanoen tavat ja
keinot, joilla ihmisten elämää (meitä) halli-
taan ja tavat, keinot ja mahdollisuudet ihmis-
ten hallita elämäänsä. Elämäntapaa jäsenet-
täessä etsitään toiminnallisesti keskeisiä elä-
mänsfäärejä tai hallitsevia elämänalueita, siis
tekijöitä, jotka antavat elämänprosessille tai
sosiaaliselle yhteisölle *sisällöllisesti kantavan*
merkityksen.

Tarkastellessaan tämän hetken suomalaisia
sukupolvia J.P. Roos (1980, 17-22) puhuu sii-
tä, kuinka elämänsisältöjä hallitsevat *ongel-
mat* ovat muuttuneet. Hänen mukaansa suo-
malaisten elämäntodellisuutta on näihin asti
hallinnut aineellisen turvallisuuden saavutta-
minen, perustoimeentulon hankkiminen ja
elintason nostaminen. Kuitenkin sotien jäl-
keen syntyneiden sukupolvien kohdalla näyt-
tää tapahtuneen muutos. *Ulkoisen elämänhal-
linnan* kysymysten sijaan ovat elämänsisällöl-
lisesti keskeisiksi tulleet *sisäisen elämänhallin-
nan* ongelmat. Roos kertoo, että elämä koe-
taan puitteiltaan ”melkein päliin helppo-
na ja mutkattomana”; elämänperspektiivinä
näyttää olevan ”vellominen ihmissuhdeongel-
missa loputtomiin” (ma., 18,20). Roos toki
tekee vahvoja yleistyksiä kytkemättä niitä
konkreettisesti yhteiskunnalliseen tilanneana-
lyysiin ja omaelämäkertakirjoittajiensa kir-
joitushetken elämänvaiheeseen. Mutta muis-
takin yhteyksistä tiedetään, että ”suuren mur-
roksen sukupolvi” on kokenut elämässään
suorastaan ’dramaattisen’ elintason nousun.
Keskipolven keskivertosuomalaisen elämän-
perspektiivinä näyttää olevan aineellisen hy-
vinvoinnin parantaminen, näkyvimpänä osoi-
tuksena tästä oman asunnon hankinta elinta-
sostandardivarustukseineen.

Nuorimmat sukupolvet, 1950-luvulla ja sen
jälkeen syntyneet ovat kasvaneet vanhempien-
sa luomassa ’yltäkylläisyyden’ yhteiskunnas-
sa, tavarankulutuksen, jatkuvasti muuttuvien
elinolosuhteiden ja informaatiotulvan keskel-
lä. Suomessakin on tultu yhteiskuntaan, jota
Joachim Hirsch (1980, 1981) nimittää ’läpika-
pitalisoituneeksi’ tai Ronald Inglehart (1977)
’postmateriaaliseksi’ ja jossa on varaa toivot-
taa hyvää matkaa pakastearkuille, kun Hassi-
sen Kone tarjoaa parempaa. Kamppailu ai-

neellisten olosuhteiden turvaamisesta ei enää
näytä elämänhallinnassa keskeisimmältä;
kulutusideologia voidaan asettaa kriittisesti
päälaelleen. Mutta eikö kulutus sittenkin, en-
tistä ’aineettomampana’, mutta samalla vah-
vemmallalla otteella hallitse elämänperspektii-
viä?

Yhteiskunnallinen hallinta ja kriittinen tietoisuus

Antti Kasvio (1982) tuo esiin ’fordilaisen työ-
läisen’ elämäntavan suhteessa suomalaisen
hyvinvointityöläisen elinolosuhteisiin. Kasvi-
on mukaan ’fordilaisuudelle’¹ tunnusomaista
on vakiintuneisuus, tapojen säännöllisyys ja
kurinalaisuus pääoman tarpeiden edellyttä-
mänä ja työntekijäkunnan sisäistämänä ilman
ulkoista pakkoa (mt., 70, ks. myös Kasvio
1979, 48). ’Fordilaisessa elämäntavassa’ yh-
distyy Kasvion mukaan ’pitkälle rationalisoitu
työ’ ja ’sivilisoitu perhekeskeisyys’, jotka toi-
minnallisesti ja tietoisuudessa erkanevat
omiksi elämänsfääreikseen. ’Fordilaisuus’
hallinnan (hegemonian) muotona kasvaa työ-
läisten jokapäiväisestä elämästä ja määrittää
heidän kokemushorisonttinsa (Kasvio 1982,
70-71). Elämänintressinä on aineellinen edun-
tavoittelu, palkkataistelu ja kulutustason nos-
taminen.

Tavaramarkkinoiden strategian nähdään
tällaisessa elämäntapatulkinnassa lävistävän
kaikki elämänalueet. Logiikkana on, että ta-
varantuotannon lainalaisuudet, jotka synty-
vät tuotantoprosessin hallitsemiseksi, tunkeu-
tuvat myös inhimillisyyden alueille ja alkavat
hallita ihmissuhteita, kommunikaatiota, kult-
tuuria ja persoonallisuuden muodostusta.² In-
himillisuus pyritään saamaan yhteiskunnalli-
seen hallintaan, organisoiduksi käytännöksi,
yhteiskunnan lainalaisuuksiin sopeutuvaksi.

Monet kulttuurikriitikot näkevät tämän
analogisena tendenssinä luonnonprosesseihin
kohdistuvan lisääntyvän hallinnan kanssa.
Yhteiskunta pyrkii teknologisen rationaali-
suuden kasvun perustalta valloittamaan — ta-
varantuotannon lainalaisuuksiin alistamalla
— sekä ihmisen ’sisäisen luonnon’ että ’ulkois-
en luonnon’. Valloittamisessa luonto aseteta-
an ihmistä vastaan, siis objekti subjektia
vastaan, kohde kokijaa vastaan. Samalla se,
miten asiat *ovat* ja miltä ne *näyttävät*, sisältö
ja muoto erkanevat toisistaan. Kriittisen teori-
an edustajien ajattelussa tällaiset lähtökohdat

ovat keskeisellä sijalla (ks. Horkheimer & Adorno 1979, kritiikistä ks. Connerton 1980).

Kun yhteiskunnallisten prosessien ja arkielämän suhdetta käsitellään teknologian ja hallinnan näkökulmasta, yhteiskunnallisen kehityksen repressiiviset, inhimillisyyttä tukahduttavat tendenssit toistuvat tai kertautuvat erilaisina muunnelmina. 'Läpikapitalisoituneessa' yhteiskunnassa arvonlisäyksen hyväksi toimivat prosessit nähdään kumulatiivisesti uusiutuvina (kasautuvina) ja lineaarisina, kun taas arkielämän prosessit nähdään syklisinä (päivän kierto, elämänkulku) ja hajaantuvina (Lefebvre 1971, 60-61, Krowoza 1976, 132). Yhteiskunta pyrkii Lefebvren (1971, 1457) mukaan integroimaan kaikki jäsenensä mukautamalla heidän arkielämän kulkunsa yhteiskunnassa vallitseviin lainalaisuuksiin. Ihmiset yhä enemmän vapaaehtoisesti tukahduttavat itsessään ja muissa vastarinnan ainekset ja yhteiskunnan kehitys suuntautuu yksiulotteisuuteen (Marcuse 1964).

Elämänhallinnan kannalta repressiteorioihin sisältyy tärkeä ongelma. Kun pääomasubjekti — arvolaki — alistaa inhimilliset toimintapiirit ja tietoisuuden, miten käy voimille, jotka pyrkivät ylittämään vallitsevat valtasuhteet? Kriittisen tietoisuuden tukahtuminen näyttää väistämättömältä — 'fordilainen työläinen' hyväksyy osansa tuotantovoimana ja kulutusautomaattina, tapahtuipa se materiaalisella tai 'postmateriaalisella' tasolla.

'Kulttuurikriittisissä' teorioissa nähdään kyllä esiin tuotuun kehitystendenssiin sisältyvä ristiriita. Lefebvre (mt., 183) sanoo, että mitä tiiviimmin työläiset integroidaan vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän alaisuuteen sitä enemmän on uhkana kulttuurinen hajaantumisprosessi. Arvoja ja normeja ei koeta yhteisiksi; niitä vastustetaan yksilöllisesti (privaatisti), anarkian ja terrorin keinoin. Yhteiskunnallisia pakkoja hallitsee pyrkimys rationaalisuuteen ja järjestykseen, mutta järjestys saavutetaan vain lisääntyvän yhteiskunnan sisäisen hajoamisen kautta, "kaikkien sotana kaikkia vastaan". Esimerkkinä Lefebvre näkee sukupolvien ja sukupuolten ristiriidat.

Taipumus nähdä yhteiskunta sisäisesti hajoavana ilmenee Herbert Marcusen käsitteessä "suuri kielto". Hänen mukaansa (Marcuse 1970, 62-82) mikään luokka tai ryhmä ei voi enää tietoisesti toimia vallankumouksellisenä subjektina, yhteiskuntaa sisältä päin muuttavana voimana. Ainoastaan anarkistiset yksilöt tai marginaaliryhmät voivat vastustaa pääo-

masubjektia — kieltää yhteiskunnan kieltämällä itsensä — ja esiintyä oppositiovoimina, joilla ei kuitenkaan ole potentiaalia positiiviseen yhteenkuuluvuuteen ja uusia uria aukovaan toimintaan. Marcuse näki ainoastaan 'äärimmäisessä reifikaatiossa' mahdollisuuden murtaa massakulttuurin tavaraluonteisuus — mahdollisuus rajautuu tällöin yksilön sisäiseksi kapinaksi ja voi johtaa vain narsismiin tai resignaatioon, yhteiskunnan kieltämiseen, ei toimimiseen yhteiskunnassa.³ 'Äärimmäistä reifikaatiota', ihmisen esineistymistä biologisella tasolla, objektivoitumista kehon teknisenä hallintana edustaa sirkusesitys (Marcuse 1964 ja 1968, ks. myös Jay 1973, 217).

Kriittisen teorian edustajat Horkheimer ja Adorno suhtautuivat kulttuurin tehtäviin ja mahdollisuuksiin yhteiskuntaa luovana voimana vielä pessimistisemmin kuin Marcuse. Heidän näkemyksensä mukaan (1979, 120-167) 'massakulttuurissa' tukahduttaminen tuli ylevöitymisen tilalle ja toivo heräsi vain tulla kiellettyksi. He näkivät 'kulttuuriteollisuuden' ovelana ja tehokkaana ihmisen orjuuttamiskeinona, "tarkoituksettomuutena tarkoituksen vuoksi". Kulttuuri kykenee vain 'näennäisvapauttamiseen' tehdessään vapaa-ajasta ajanvietettä, työn jatketta toisin keinoin. Horkheimer ja Adorno toteavat (mt., 167), että intiimeimmätkin reaktiot ovat läpikotaisin reifioituneita ja erityisyyden idea on olemassa vain äärimmäisen abstraktina. "Persoonallisuus tuskin merkitsee muuta kuin hampaiden hohtavuutta ja vapautumista kehon hajuista ja tunteista".

Kulttuurikriitikot eivät usko kielen mahdollisuuksiin säilyttää aitoa kommunikatiivista, tulkitsevaa ja kriittistä tehtäväänsä. Kun yhteiskuntaa hallitsee 'tekninen kontrolli', ei 'kokonaistietoisuus', kieli tule 'instrumentaaliseksi' ja samalla 'yksiulotteiseksi' (Habermas 1974, Marcuse 1964). Puhetta käytetään 'itsetarkoituksellisenä välineenä' puhujan itsetehostukseksi. Tarkoituksena ei ole aito dialogi, vaan tekninen hallinta. Kieli ei enää paljasta merkityksiä; sitä käytetään pelkästään hallitsevien voimien työkaluna. Ja kun kieltoa ei voida kielellisesti ilmaista, ei voida myöskään ääneen protestoida (ks. Jay 1973, 263).⁴

Tätä tilannetta kuvaavan analogian Horkheimer ja Adorno (1979, 60) löytävät Odysseus -myytistä. Sokean jättiläisen on

mahdotonta ja mieletöntä vastustaa sankari-Odyseusta, joka ilmoittamalla olevansa EI KUKAAN hallitsee tilannetta ja näin ”kieltämällä itsensä pelastaa elämänsä”.

Repressionäkemys valta- ja vastakulttuurista

’Todellisen subjektin’ mahdollisuudet vastustaa ’pääomahirviötä’ tai ’valtakulttuuria’ näyttävät edellä esitetystä valossa tosiaan vähäisiltä. Jos vastakulttuuriset toimintamahdollisuudet ovat itsensä kieltämisen ja kehon esineistämisen varassa, ”vastakulttuuri antaa aina periksi” — viimeistään silloin, kun keho tulee elämänsyklissä raihnaiseksi, eikä pysty myymään itseensä sisältävää taidetta.

Steinbockin (ma.) teesin mukaan ”valtakulttuuri sulattaa itseensä lähes (miksi tämä kompromissi?) kaiken, mitä vastakulttuuri kykenee luomaan, mitä se etsii ja minkä puolesta se kapinoi”. Hän näkee vastakulttuurin *osana* valtakulttuuria, ’mahdollisesti mullistavan’ kritiikin kanavana ja paitsiona, torjuttuna peilinä ja unena, mutta kuitenkin valtakulttuurin myyntiartikkelina, joka ”vihastuttaa (vanhoja) ja ihastuttaa (nuoria) sukupolvien välisen kuilun markkinamanipulaationa”. Steinbock näkee, että valta- ja vastakulttuuri täydentävät toisiaan — kuin kovera ja kupera — ja että molemmat puolet tuottavat kulttuuriteollisuudelle välttämättömiä markkinatavaroita tai tavaramerkkejä.

Ikään kuin vastakulttuurin esimerkkiedustajana, mutta todellisuudessa ’tavaramerkkikirjailijoiden instituution’ edustajana Steinbock esittelee Anja Kaurasen. Teoksessaan ”Sonja O kävi täällä” (1981) Kauranen edustaa Steinbockin mukaan ”*sukupolvea* (allev. PA), joka puhuu eniten ja kernaiten itsestään, jolla on pakonomainen tarve mystifioida psyykkistä tyhjyyttään ja jolle maailmantapahtumatkin ovat vain omien ruumiintoimintojen jatkeita”.

Onko Steinbock oikeassa, kun hän väittää, että valtakulttuuri tarvitsee ’kaikkia näitä ”vaihtoehtoisia elämänmuotoja”, ”vegetaarisia liikkeitä”, ”feministisiä tiedostusryhmiä”, ”populistisia protestilähetystöjä”, ”asunnonvaltaajia”, ”ydinvoiman vastustajia”, ”turve-energian tukijoi-

ta”, ”mielipidelehdistön kannattajia” yms.’ ja siksi ”vastakulttuuri antaa periksi joka hetki, tekee kompromisseja joka päivä, se on antautunut”?

Mielestäni Steinbock ei ole oikeassa. Hän voi esittää osatotuuksia, mutta hänen esittämänsä kokonaisnäkemys antautuu helposti kritiikille. Aseena voidaan käyttää jo hänen omia sanojaan ”Sonja O”:sta. Steinbockin argumentointi ei ole ”jäsenNELTYÄ, analyytistä ja reflektOIVAA, vaan huiskimista, yleistä tyypittelyä ja päättelyyn vajavaisesti kykenevän psyyken tajunnanvirtaa”. Yhtä hyvin kuin Steinbock osoittaa ”Sonja O”:n olevan ’valtakulttuurin’ tuote, hän osoittaa itse tukevansa saumattomasti valtakulttuurin pyrkimyksiä ja valtakulttuurin tarjoavan hänelle julkisuuskanavia — mikään muu ei ole hänen tarkoituksenaankaan, niin kriittisen teorian opetuslapsi kuin hän onkin.

Omaan olemassaoloonsa Steinbockin näkemys ei kaadu, senkään vuoksi, ettei se ole yksilöllisen tietoisuuden tuote, vaikka siltä näyttäisi (eikä sillä ”omien ruumiintoimintojen jatkeena” olisi merkitystäkään). Steinbockin ajatukset kannattaa ottaa esille siksi, että ne — huitovuudessaankin — edustavat repressioteorioiden loogista jatketta ja ääripäätä, esimerkkiä siitä, mihin kriittisen tietoisuuden teoreettinen tukahduttaminen johtaa. Se pysähtyy umpikujaan ja tuhon profetiaan. Se, mikä kriittisessä teoriassa on vielä dialektiikkaa, on kääntynyt yksilotteisuuteen.

Umpikujan välttämiseksi tarvittaisiin juuri *dialektista* näkemystä, joka mahdollistaisi ’todellisten subjektien’ olemassaolon myöntävän ajattelun. Niin kauan kuin kriittinen tietoisuus on elävää todellisuutta, se ei ole vain — kuten Marcusella — pelkkä illuusio tai ’mystinen privilegio’, vaikka sitä ei teoreettisesti vielä kyettäisikään johtamaan rakenteellisista intresseistä.

Kulttuurin dialektiikka

Dialektisen ajattelun mukaan ihmisessä on sekä aktiivinen että passiivinen puolensa (I ja me); ihminen sekä sopeutuu elinympäristöönsä että toiminnallaan luo sitä uudelleen vastavuoroisessa muutosprosessissa (ks. Goff 1980). Toiminnan tuotteista voi tulla teknisen hallinnan välineitä, mutta myös tapoja tulkita

todellisuutta; ne kasautuvat *kulttuuriksi*. Kulttuuri onkin itse asiassa repressiivisten kulttuurikriitikkojen 'sokea pilkku'. Kun kulttuuri alistetaan täysin taloudellisille lainalaisuuksille, ei oteta huomioon sitä, että yhteiskunnan organisoitumisasteen kohotessa ja toimintajärjestelmien monimutkaistuessa muuttuvat välttämättä myös todellisuuden tulkintatavat. Yhteiskunnan taloudelliset lainalaisuudet eivät suoraan 'alista' yksilöllistä tietoisuutta tai analogisesti heijastu psyykeen (kuten esim. Seven (1973) näkemyksessä), vaan ilmenevät toimintoina, joiden merkitykset tulkitaan subjektiivisesti ja intersubjektiivisesti.

Paul Willis (1978a, 1978b) on tutkinut englantilaista nuorisokulttuuria ja puhuu tässä yhteydessä arkikulttuurin synnystä yhteisöllisenä kokemustietoisuutena, spontaanina ja informaalina toimintatasona, joka osin tiedostamattomana syntyy toisaalta virallisen järjestelmän kieltämiseksi, toisaalta sen kestämiseksi. Willisin näkökannan mukaan todellinen 'vastakulttuuri' ei ole virallisen yhteiskuntajärjestelmän organisoitujen käytäntöjen tavoitettavissa — spontaaniudessaan se on riipumatonta, epäsovinnasta ja tottelematonta. Jos kulttuurinen käytäntö 'normalisoidaan', se menettää aidon sisältönsä, mutta tilalle kehittyä välttämättä uusia todellisuuden tulkintatapoja, arkikulttuurin ilmaisumuotoja.

Kyse ei siis ole siitä, että mahdollisuudet vallankumoukselliseen, maailmaa muuttavaan tietoisuuteen olisi menetetty niin kuin repressiot teoriat väittävät. Sen sijaan maailma on muuttunut nopeasti. Kysymys ei myöskään ole 'sukupolvien välisestä kuilusta' sinänsä, vaan siitä, että nopeassa muutoksessa erkanee eri sukupolvien kokemusmaailma enemmän kuin eri elämänvaiheet välttämättä vaativat. Komplisoituva maailma asettaa 'refleksiiviselle' tietoisuudelle entistä enemmän vaatimuksia samalla kuin se antaa mahdollisuuksia kokemusmaailman laajentamiseen. Tällöin sosialisointin merkitys kasvaa ja kasvatukselle asettuu entistä paljon vaativampia tehtäviä. Tietoisuutta rakennettaessa pitäisi myös pystyä säilyttämään spontaani, merkityspäiväinen ja sisältörikas elämänote — valmius aitoihin kokemuksiin. Spontaanit vastakulttuuriset liikkeet ovat todella toimintamuotoina organisointuneita käytäntöjä haavoittuvampia, mutta tiedostaessaan muutosalttiuden muutosvälttämättömyytenä ne ovat samalla entisiä yhteiskunnallisia käytäntöjä todempia ja vahvem-

pia. Uusia puolia todellisuudesta nostetaan niiden kautta tietoisuuteen toimintamahdollisuuksina. Enää ei pelkästään aseteta vallankäyttöä vastaan, vaan tulkitaan 'valtakulttuurin' edustama todellisuus uudella tavalla, toimitaan ja eletään tämän uuden mahdollisuuden puolesta, konkreettisesti ja käytännössä — esimerkkinä tästä Suomussalmen maan puolustusleiri kesällä 1982. Näin voidaan osoittaa, että on todella olemassa inhimillisempi elämäntapavaihtoehto 'fordilaiselle työläiselle'. Pehmeästä elämäntavasta voi kasvaa vähitellen vahva elämäntapa, jos meistä löytyy tarpeeksi sitkeyttä, kärsivällisyyttä, kriittistä tietoisuutta ja toimintavoimaa.

ALAVIITTEET

1. Teollisuuden ensimmäinen liukuhinna otettiin käyttöön Fordin autotehtailla (ks. Kasvio 1982, 56).
2. Tästä näkökulmasta myös inhimillinen subjekti verhoutuu 'luonnenaamioon', joka aitomarkxilaisittain edustaa 'vain taloudellisten suhteiden henkiloitumaa' ilman persoonallisia ominaisuuksia (Marx 1974, 17, 89-90). Klaus Ottomeyer edustaa repressiologiikan äärisuuntaa ehdottaessaan, että "roolikäsitemin on korvattava taloudellisten luonneamioiden käsitteellä", jolloin "yksityisen tavaranomistajan naamio hallitsee kiertoa; vieraantumiseen (...) palkkatyöläisen naamio hallitsee tuotantoa; kuluttavan ja muiden sfäärien paineita kompensoivan perheenjäsenen naamio hallitsee kulutusta." (Ottomeyer 1979, 121-122). Juice Leskisen markkinoima "osapäivänatsi, osapäiväfatsi" toimii tämän sosiologisen mallin mukaan.
3. Pelastushistorianäkymys: "Kärsiessään äärimmäisestä reifikaatiosta ihminen ylittää reifikaation" (Marcuse 1968, 116).
4. Georg Orwell kirjoittaa teoksessaan "Vuonna 1984" kielellisen hallinnan mahdollisuuksista näin "Kun se (menneisyys) on muutettu siihen muotoon kuin kulloinkin on ollut tarpeellista, tämä uusi muoto on menneisyys eikä toisenlaista menneisyyttä ole milloinkaan voinut olla." (Orwell 1981, 236).

KIRJALLISUUS

- Connerton, Paul: The Tragedy of Enlightenment. An essay on the Frankfurt School, Cambridge 1980
- Goff, Tom: Marx and Mead. Contributions to a Sociology of Knowledge, London 1980
- Habermas, Jürgen: Theory and Practice, London 1974
- Hirsch, Joachim: Der Sicherheitsstaat, Frankfurt 1980
- Hirsch, Joachim: "Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden" yhteiskunnallinen perusta ja näköalat, Poliittikka 1.1981, XXIII vsk.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor: Dialectic of Enlightenment, London 1979 (1. p. 1944)

Inglehart, Ronald: The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics, Princeton 1977

Jay, Martin: The Dialectical Imagination. A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research 1923-1950, Boston 1973

Kasvio, Antti: Gramsci, 'fordilainen työläinen' ja työväenluokan elämäntapa monopolikapitalismissa, Sosiologia 1.1979, 16 vsk.

Kasvio, Antti: Teollisuustyö ja elämäntapa, Acta Universitatis Tamperensis, ser. A. vol. 134, Tampereen yliopisto, Tampere 1982

Krowoza, Alfred: Produktion und Sozialisation, Köln 1976

Lefebvre, Henri: Everyday Life in the Modern World, New York 1971 (alkup. 1947)

Marcuse, Herbert: One-Dimensional man, London 1964

Marcuse, Herbert: Reason and Revolution, Hegel and the Rise of Social Theory, London 1968

Marcuse, Herbert: Five Lectures, London 1970

Marx, Karl: Pääoma I, Moskova 1974

Orwell, George: Vuonna 1984, WSOY 1981 (alkup. 1947)

Ottomeyer, Klaus: Identiteetin muotoutuminen ja kriisi kapitalismin arkipäivässä, Sosiologia 2.1979, 16 vsk.

Roos, J.P.: Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla, Sosiaalinen aikakauskirja 6.1980, 74. vsk.

Sève, Lucien: Marxismus und Theorie der Persönlichkeit, Frankfurt 1973 (alkup. 1972)

Steinbock, Dan: Vastakulttuuri antaa aina periksi, Helsingin Sanomat 20.7.1982

Willis, Paul: Learning to Labour. How working class kids get working class jobs, Guildford 1978 (1.p. 1977) (1978a)

Willis, Paul: Profane Culture, London 1978 (1978b)

Antti-Veikko Perheentupa:

Organisaatioiden tulevaisuudesta

Liittyminen ihmisen perustarpeena

Yhteiskunnassa, jossa ihminen nähdään ensisijaisesti kuluttajana, on ihmisenä olemisen ymmärtäminen perusteellisesti vääristynyt. Tätä tosiasiaa ei muuta se, että kuluttamisen piiriin liitetään myös ns. aineettomat hyödykkeet. Kuluttaminen turvaa ihmisen olemassaolon vain hyvin ulkonaisessa mielessä, elämän jatkumisena. Elämä on toki tällöinkin ymmärrettävä laajemmin kuin vain fyysisenä olemassaolona. Ihmisillä elämä käsittää aina myös kokemuksen ja ajattelemisen.

Ihminen tarvitsee kuitenkin myös kokemuksia omasta olemassaolostaan. Jatkuva olemassaolon kokeminen on välttämätön, jotta ihminen kehittyisi eli toteutuisi ihmisenä.

Jos olemassaolo rajoittuu vain hengissä säilymiseen, ihmisestä tulee tuhoava olento, joka on vaarallinen itselleen ja muille. Tuhoamiseksi hän etsii omaa olemassaoloaan.

Kokemus olemassaolosta syntyy kolmella tasolla, nimittäin ymmärtämisenä, liittymisenä ja osaamisena. Kaikki nämä olemassaolon tasot kuuluvat jokaisen ihmisen elämään. Ne liittyvät toisiinsa myös siten, että jokaisen kautta toteutuu jossakin määrin kaksi muuta. Ymmärtämisen kautta voi myös liittyä (yhteisymmärrys) ja oppia. Liittyminen merkitsee vuorovaikutussuhteessa tapahtuvaa oppimista ja ymmärryksen lisääntymistä. Osaamiseen perustuva tekeminen puolestaan johtaa sekä

liittymiseen yhteistyön välityksellä että ymmärtämiseen (suomalainen sana käsittää = ymmärtää käsillään eli tekemällä).

Liittyminen tarkoittaa ihmisen sosiaalis-emotionaalista kasvamista. Siinä on kysymys ihmisen toteutumisesta sielullisena olentona. Ymmärtäminen puolestaan liittyy ihmisen ajattelevaan eli henkiseen puoleen ja osaaminen toimintaan fyysisessä todellisuudessa.

Näyttää siltä, että sielullisuus on ihmisen olemisessa kaikkein keskeisintä ja samalla vaikeimmin kehittyvää. Ensimmäiseksi siitä riippuu ihmisen kyky elää yhdessä toisten ihmisten kanssa, kantaa yhteisvastuuta. Historian ja nykyhetken tarkastelu osoittaa monin tavoin, miten paljon vaikeampaa ihmisen on kehittää sosiaalisuuttaan kuin ajatteluaan tai materiaalisen todellisuuden hallintaa.

Liittyminen toteutuu ihmisten muodostamissa yhteisöissä. Yhteisön perustyyppi on luonnollisesti perhe. Paneutumalla perheen olemukseen saa selvän kuvan yhteisön dynaamisesta, alati muuttuvasta olemuksesta. Perheenjäsenet ovat eri ikäisiä ja kuuluvat eri sukupolviin. Siksi he myös ovat keskenään hyvin erilaisessa asemassa. Kuitenkaan heillä ei ole eikä voi olla mitään jatkuvasti samanlaisia pysyviä rooleja. Jos perheenjäsenten keskinäisissä suhteissa ei tapahdu jatkuvaa kehitystä ja muuttumista, perhe yhteisönä jäykistyy, samalla sen sisäinen tila vääristyy. Jatkuvan muuttumisen vuoksi perhettä voidaan luonnehtia orgaaniseksi yhteisöksi. Tällaiselle yhteisölle on ominaista, että se ohjaa itse itseään ja että sen toiminnan säätäminen ulkopuolelta on erittäin rajoitetusti mahdollista.

Vaikka perhe onkin yhteisöistä intensiivisin, kaikki yhteisöllisyys on kuitenkin olemukseltaan samankaltaista. Yhteisöt ovat sosiaalisen organismin osia, jotka liittyvät ihmiset mitä moninaisimmilla siteillä toisiinsa. Niissä ihminen kehittyy itseään ja toista ihmistä ymmärtävänä eli sosiaalisena olentona. Tämä kehitys ei ilman yhteisöjä ole mahdollista. Olenaisilla alueilla tie omaan itseemme kulkee toisen ihmisen kautta. Siksi yhteisöllisyys on ihmisen perustarve.

Organisaatio sosiaalisena koneena

Kaikki yhteiskunnallinen elämä ei kuitenkaan perustu vuorovaikutukseen ja yhteisöllisyyteen. Kautta ihmisen historian on yhteisöllisyyden kanssa kilpaillut toinen sosiaalisen elä-

män perusratkaisu, nimittäin valta, toisen ihmisen alistaminen. Vallankäyttöä esiintyy myös yhteisöissä erityisesti silloin, kun niiden sisäinen kehitys on pysähtynyt ja vuorovaikutussuhteet jähmettyneet. Varsinaiseksi sosiaalisiksi perustekijäksi valta muodostuu kuitenkin vasta, kun sen pohjalta luodaan järjestelmiä, organisaatioita.

Vanhin organisaatio on todennäköisesti armeija. Tehtävänsä vuoksi armeijassa ei voi sallia minkäänlaista yhteisöllistä kehitystä. Sisäinen vuorovaikutusjärjestelmä ja yksiköiden muuttuminen itseään ohjaaviksi yhteisöiksi tekisi armeijan nopeasti kyvyttömäksi hoitamaan tehtäviään. Ainakin se tekisi armeijan toiminnan hallitsemattomaksi. Armeijaa onkin kehitetty järjestelmänä, jossa valta on mahdollisimman selkeästi hierarkian huipulla ja jonka tehtävät määrätään organisaation ulkopuolelta.

Armeijaa voidaan pitää kaikkien organisaatioiden lähtökohtana. Organisaation tavoitteena on tehokkuus ja hallittavuus. Organisaation toiminta ei miltei osin saa olla yhden henkilön varassa. Kaikkien roolien tulee olla niin selkeästi määriteltyjä, että henkilön vaihtaminen mihin tahansa rooliin on aina mahdollista. Tällaisen organisaation tarve syntyi teollisuudessa ja laajemminkin liike-elämässä suunnilleen vuosisadan vaihteen paikkeilla. Tällöin päättyi suuressa osassa talouselämää ns. pioneerivaihe, jolle oli ominaista toimintojen keskittyminen kussakin yrityksessä yhden johtajapersoonallisuuden käsiin. Yritykset alkoivat olla liian suuria yhden henkilön hallittaviksi. Johtamiseen tarvittiin kokonaan toisenlaista ajattelutapaa. Syntyi ns. tieteellinen liikkeenjohto.

Tieteellisen liikkeenjohdon tavoite on sama kuin tieteen yleensä eli maailman tiedollinen hallitseminen. Lähtökohtana on oletamus siitä, että sosiaalinen tapahtuminen on kokonaisuudessaan objektiivisen tiedon pohjalta ymmärrettävissä. Tällä perusteella oletetaan, että organisaatiot voidaan rakentaa ulkopuolelta hallittaviksi mekanismeiksi, eräänlaisiksi sosiaalisiksi koneiksi. Kone koostuu osista eli rooleista, joiden toteutumisesta voidaan määrällisin mittarein seurata. Jokaisella roolilla on paikkansa koneen hierarkisessa rakenteessa, jossa tehtävät määräytyvät alistussuhteiden mukaisesti.

Koneen osille eli rooleille määritellään etukäteen laatuvaatimukset. Oppilaitosten tehtävänä on valmistaa tällaisiin rooleihin sopivaa

työvoimaa. Koneen logiikkaan kuuluu lisäksi, että työvoima huolletaan määrääjain täydennuskoulutuksella. Ilman muuta on myös selvää, että jokaisella osalla tulee olla varaosa, joka otetaan käyttöön varsinaisen osan joutuessa tilapäisesti käyttökelvottomaksi, esim. työntekijän sairastuessa. Kaiken kaikkiaan tavoitteena on poistaa organisaatiosta jokainen sellainen inhimillinen tekijä, jonka toimivuus ei ole etukäteen ennustettavissa.

Sosiaalisten koneiden rakentaminen ei ole pysähtynyt vain yrityksiin. Hallinto on toinen sosiaalisten koneiden jo vanha rakentamisalue. Viime vuosikymmeninä samaa ajattelutapaa on lähdetty soveltamaan myös ns. yhteiskunnallisiin palveluihin eli koulutukseen, terveydenhuoltoon ja sosiaalihuoltoon. Tämän aluevaltauksen on tehnyt mahdolliseksi palvelun käsitteessä tapahtunut radikaali muutos.

Palveleminen on alunperin tarkoittanut alistettuna olemista. Myöhemmin siihen on — luultavasti kristinuskon vaikutuksesta — tullut voimaakkaasti moraalinen sävy, uhrautuminen apua tarvitsevan puolesta. Nyt palvelusta on tehty kansantaloudellinen käsite, joka tarkoittaa aineetonta hyödykettä, tavaraan rinnastettavaa taloudellisen toiminnan tulosta. Tämän ajattelussa tapahtuneen kumouksen jälkeen palvelujen tuotantoa on voitu läheteä organisoimaan samalla tavoin kuin aikaisemmin rakennettiin tehtaita. Sairaalat ja oppilaitokset voidaan rakentaa valtavan suuriksi, koska tuotantoajattelun mukaisesti täten saavutetaan maksimaalinen tehokkuus. Tehokkuuden hintana on kuitenkin se, että ihmisen palvelujen saajana alistetaan toiminnan objektiksi. Koska kyseessä on sosiaalinen kone, jota johdetaan hierarkian huipulta, jää potilaan tai oppilaan kuuleminen väistämättä näennäiseksi. Koneen logiikkaa ei voi yhden ihmisen kohdalla muuttaa.

Vasta vähitellen ollaan heräämässä tietoisuuteen siitä, että organisaatioajattelussa on tapahtunut jokin erehdys. Toiminnan objektiksi alistettu ihminen alkaa tuottaa yhä vaikeampia ongelmia. Selvimmin ehkä tilanne tulee esille kouluissa, joissa oppilaiden kielteisiä reaktioita on vaikea hallita. Sairaat kykenevät reagoimaan heikommin. He lähinnä vain kieläytyvät paranemasta, mikä lisää toiminnan määrää ja kustannuksia valtavasti. Myös suurten huoltolaitosten kuten vanhainkotien ja kehitysvammalaitosten osalta alkaa olla selvää, että ne aiheuttavat enemmän ongelmia

kuin kykenevät ratkaisemaan.

Ehkä vakavin oire tilanteen umpikujaisuudesta on kuitenkin se, että ihmisen motivaatio toimia koneen osana jatkuvasti heikkenee. Passiivisuuden ja vastuuttomuuden lisääntyessä vähenee ihmisen luovuus. Tämän muutoksen havaitsemista vaikeuttaa sen hidas eteneminen. Se näkyy kuitenkin suurten tuotanto-organisaatioiden lisäntyvinä taloudellisina vaikeuksina. On ilmeistä, että pyrkimys muuttaa sosiaalinen elämä mekaaniseksi perustuu ratkaisevasti väärälle ajattelutavalle. Enää ei riitä, että tämä tajutaan vain lisääntyvinä mutta näennäisesti erillisinä vaikeuksina. On aika pyrkiä ymmärtämään, mistä todella on kysymys.

Ihmisen ja vallan ristiriita

Elävä yhteisö ja organisaatio ovat toistensa vastakohtia. Yhteisö on luonteeltaan itseään ohjaava ja jatkuvasti muuttuva. Organisaatio taas on ulkopuolelta hallittu ja periaatteessa muuttumaton, mikäli ulkoinen voima ei tätä muutosta halua. Yhteisön toiminta edellyttää vuorovaikutusta, joka perustuu yhteisön jäsenten haluun kuunnella toinen toisiaan. Organisaation olemuksen mukaista puolestaan on valta ja sääntöjen noudattaminen.

Myös yksityisen ihmisen kannalta sama vastakohtaisuus on ilmeinen. Yhteisö tukee jäsentensä kehitystä ja auttaa heidän parhaiten puoliensa esille tulemistä. Tämä tapahtuu siksi, että se on yhteisölle itselleen edullista. Omalla sisäisellä logiikallaan se pyrkii jatkuvasti parantamaan toimivuuttaan. Organisaatiossa tilanne on päinvastainen. Koska organisaation perusta on valta, se edellyttää piiriinsä kuuluvilta henkilöiltä alistumista ja alistamista. Tällaisella järjestelmällä on taipumus tukea ihmisten heikoimpia ominaisuuksia. Järjestelmästä puuttuu myös sisäinen kontrolli, koska alistussuhteet ja niihin väistämättä liittyvä kilpailu suosiosta pyrkivät tukahduttamaan avoimen keskustelun.

Toimiminen organisaatiossa ei siten vain riistä ihmiseltä mahdollisuutta kehittyä sosiaalisesti. Se vieläpä tukee hänen epäsosiaalisuuttaan. Koneen logiikka ei kykene muuttamaan ihmistä robotiksi, mutta se voi tehdä ihmisistä toisilleen susia. Ihmisen alistaminen ei ole mahdollista ilman vaurioita. Siksi ulkoinen valta ja ihmisen sisäinen pyrkimys itsensä toteuttamiseen ovat toistensa kanssa sovittamat-

tomia asioita.

Organisaatio ja elävä yhteisö ovat luonnollisesti ideaalityyppejä. Puhtaassa muodossa niitä tuskin esiintyy. Jokaisessa yhteisössä todennäköisesti ilmenee vallankäyttöä jossakin muodossa ja mikään organisaatio ei kykene toimimaan puhtaana valtajärjestelmänä. Tästä huolimatta nämä kategoriat ovat käytännössä selvästi toisistaan erotettavissa. Ratkaisevaa on se, kumpi periaate, valta vai vuorovaikutus, on kussakin sosiaalisessa kokonaisuudessa vallitsevana.

Organisaatioiden määrä ja niiden merkitys on yhteiskunnassa ratkaisevasti lisääntynyt. Tällä perusteella voi myös sanoa, että vallan määrä yhteiskunnassa on erittäin suuri. Instituutionalisoitunutta valtaa on nykyisessä yhteiskuntamuodossa todennäköisesti enemmän kuin missään aikaisemmassa kulttuurissa. Vaikka organisaatioihin pyritäänkin kehittämään sisäistä joustavuutta, voi tämä toteutua käytännössä vain hyvin rajoitetusti. Organisaatioiden ihmistä alistava luonne säilyy. Tällä täytyy olla hyvin suuri merkitys sille, miten ihmisyyden nykyisessä yhteiskunnassa toteutuu.

Ihmisten yleinen sosiaalinen kehitystaso on tällä hetkellä heikko. Tämä näkyy monenlaisissa kielteisissä ilmiöissä, jotka ovat selvästi lisääntymässä. Ihmisen itsekeskeisyys ja kyltymättömyys ovat kulttuurimme silmään pistävimpiä piirteitä. Samaan aikaan väkivaltaisuus ja yleensä vastuullisuuden heikkeneminen toteutuvat monissa muodoissa. Yhteiskunnan perusyhteisön, perheen hajoamisprosessi on edennyt varsin pitkälle. Näillä ilmiöillä täytyy olla yhteyttä siihen, että pitkälle organisoitunut yhteiskunta tarjoaa liian vähän mahdollisuuksia sosiaalisuuden kasvamiseen ihmisissä.

Jotta kehityksen suuntaa voitaisiin lähteä tietoisesti kääntämään, on tärkeä ymmärtää tarkemmin yhteisöllisyyttä. Tätä tietä saatetaan löytyä myös uusi kehityssuunta organisaatioille, joiden tilanne nyt näyttää umpikujaiselta.

Yhteisön syntyminen kehitystapahtumana

Yhteisö ei koskaan ole vain satunnainen joukko ihmisiä. Kysymys on ihmisryhmästä, joka on integroitunut, kasvanut yhteisöksi. He eivät vain toimi yhdessä vaan

myös kokevat kuuluvansa yhteen.

Yhteisöstä voidaan erottaa neljä tasoa, joilla ihmisten yhteys toteutuu. Ylin taso on kollektiivinen identiteetti, joka usein koetaan vain hyvin epämääräisesti. Perheessä sitä useimmiten ilmentää yhteinen sukunimi, mutta näin konkreettista muotoa sillä on harvoin. Identiteetillä on kuitenkin pyrkimys etsiä erilaisia symboleja, joissa se ilmentää itseään kuten kansakunnilla on lipunsa ja vaakunansa.

Jo selvästi näkyvämpi taso on se, mitä voidaan kutsua yhteisön kulttuuriksi. Kulttuuri on perusolemukseltaan arvojen järjestelmä. Elävässä kulttuurissa nämä arvot ovat sisäistyneinä yhteisön jäsenissä. Tällainen tilanne voi vain poikkeustapauksissa syntyä nopeasti. Yleensä se on pitkän kehityksen tulos. Arvot toteutuvat yhteisön traditioissa, toisin sanoen sosiaalisen elämän muodoissa ja yhteisissä tavoissa, joiden kautta arvot ovat uusien jäsenten helpommin omaksuttavissa.

Yhteisön kulttuuri on sen identiteetin heijastuma. Siksi identiteetin muuttuminen tai heikkeneminen ei voi olla näkymättä myös yhteisön kulttuurissa, joka tällaisessa tilanteessa helposti joutuu kriisiin. Uusi identiteetti saattaa muodostaa entistä elinvoimaisemman kulttuurin, mutta tämä vaatii jälleen aikaa.

Yhteisö ei voi olla olemassa pelkästään identiteettinä ja kulttuurina. Sillä tulee olla myös käytännöllistä toimintaa. Toiminta puolestaan vaatii erilaisia resursseja eli aineellisen pohjan. Toiminnot ja resurssit muodostavatkin yhteisön kaksi konkreettista, mitattavissa olevaa tasoa. Niissä toteutuu yhteisön kulttuuri. Nimenomaan kulttuurin laatu ja voima on nähtävissä siinä, miten yhteisö toteuttaa omaksumiaan tehtäviä ja millaisia resursseja se hankkii. Luonnollisesti toiminta pitkälle määrää resursien tarpeen, esimerkiksi tarvittavien tilojen määrän. Kulttuuri näkyy kuitenkin siinä, tehdäänkö yhteisön ulkonaisista tiloista kauniita vai onko niiden ulkonäkö toisarvoinen asia, rakennetaanko ne jopa vuosisatoja ajatellen vaiko ehkä vain tilapäisluonteisesti jne.

Toimintojen voimakas muuttuminen vaikuttaa luonnollisesti paitsi resurssien tarpeeseen myös yhteisön kulttuuriin, jopa sen identiteettiinkin. Samoin ulkoisten olosuhteiden jyrkkä muutos, esimerkiksi paikka-

kunnan vaihtaminen, saattaa aiheuttaa yhteisölle selvän identiteettikriisin. Tällä tavoin yhteisön olemuksen eri tasot ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa keskenään. Elävänä organismina se on jatkuvasti kokonaisuudessaan muuttumisen tilassa.

Tällainen tapa jäsentää yhteisöä tekee mahdolliseksi ymmärtää myös yhteisön syntymistä. Sitä voidaan kuvata eräänlaisina portaina, joita nousemalla ryhmä ihmisiä vähitellen muuttuu yhteistyöhön, keskinäiseen vuorovaikutukseen ja itseohjautuvuuteen kykeneväksi, ulkoisista tekijöistä yhä vähemmän riippuvaksi yhteisöksi, integroituneeksi sosiaalisesti kokonaisuudeksi.

Integroitumisen ensimmäinen edellytys, ensimmäinen porras, on fyysinen yhdessäolo. Fyysinen integraatio ei kuitenkaan voi jatkua pitkään, jos sillä ei ole toiminnallista mieltä. Toiminnallinen integraatio puolestaan on lähtökohta sosiaaliselle, toisin sanoen vuorovaikutuksen syntymiselle. Kun vuorovaikutusjärjestelmän kehitys eli sosiaalinen integraatio on edennyt riittävän pitkälle, yhteisö on vähitellen valmis itsenäistymään eli toteuttamaan tavoitteellisen integraation, siirtymään itseohjautuvuuteen.

Itseohjautuvuus on samalla merkki siitä, että yhteisölle on syntynyt oma identiteetti. Tämä ei tietenkään merkitse yhteisöllisen kasvuprosessin päättymistä. Sen tulee elävässä organismissa jatkua aina. Kysymys on siitä, että identiteettinsä löytänyt yhteisö muuttuu myös oman kehityksensä osalta itseohjautuvaksi.

Tällainen yhteisöissä tapahtuva ihmisen sosiaalinen kasvu on yhtä luonnollinen ja välttämätön osa ihmisenä olemista kuin hänen fyysinen ja henkinen kehityksensä. Polttava kysymys on tällä hetkellä se, miten tälle ihmisenä olemisen puolelle tulisi enemmän tilaa.

Uuden kehityksen mahdollisuus

Organisaatiot hallitsevat sekä tämän hetken sosiaalista todellisuutta että ennen muuta ihmisten nykyistä sosiaalista ajattelua. On totuttu sellaiseen tilanteeseen, jossa valta nähdään ainoana mahdollisena ihmisten yhteistyön perustana. Siksi kysymys muutoksen toteutumisesta ei ole ongelmaton.

Valta organisaatioiden perusolemuksena merkitsee sitä, että järjestelmältä puuttuu sisäinen dynaamisuus. Luonnollista metamor-

foosia ei organisaatioissa ole odotettavissa. Valtaa on myös vaikea vastustaa, sillä vastustus usein vain vahvistaa valtaa sisäisesti. Valtajärjestelmiä voidaan yleensä kaataa vain silloin, kun ne jo ovat tähän sisäisesti kypsiä.

On nähtävissä merkkejä siitä, että nykyinen organisaatioyhteiskunta on saavuttanut lakipisteensä. Sen ongelmat kasvavat nopeammin kuin sen kyky ratkaista niitä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että organisaatiot valtajärjestelmänä olisivat valmiita kaatumaan. Tällainen raju muutos tuskin on edes toivottava. Väkivallattomat muutokset tapahtuvat aina kasvun ja kypsymisen tietä.

On mahdollista, että organisaatioiden kasvavat ongelmat luovat enenevässä määrin sellaisia tilanteita, joissa toisenlaiselle kehitykselle tulee tilaa. Todennäköisesti tai ainakin toivottavasti tämän kehityksen muoto on yhteisöllisyyden lisääntyminen. Tosin jossain vaiheessa se väistämättä joutuu vastakkain valtajärjestelmän kanssa. Tällainen konfrontaatio-tilanne voi muodostua myös hedelmälliseksi, jos yhteisöllisyys on jo ehtinyt osoittaa toimivuutensa ja jos valtajärjestelmä on sisäisten ongelmiansa vuoksi jo riittävästi heikentynyt.

Kysymys vallan ja ihmisen sosiaalisuuden välisestä ristiriidasta voidaan viime kädessä nähdä ihmisen yhteisöllisyyden ymmärtämisongelmana. Vallitseva tieteellinen ajattelu-tapa ei tässä ongelmassa juuri kykene auttamaan. Sosiaalitieteet ovat luonnontieteessä kuvatun mallin mukaisesti omaksuneet tehtäväkseen todellisuuden objektiivisen selittämisen. Tällä tavoin ei koskaan voida tavoittaa elämän olemusta, joka on viime kädessä subjektiivinen.

Myös yhteisöllisyys kuuluu näiden subjektisten ilmiöiden piiriin. Subjektisille ilmiöille on ominaista, etteivät ne alistu tiedollisesti hallittaviksi. Toisin sanoen sosiaalista todellisuutta ei kuten ei elämää yleensä voida mekanisoida, rakentaa koneiksi. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei sosiaalista elämää voitaisi ymmärtää. Edellytyksenä on kuitenkin luopuminen vallitsevan tieteellisen ajattelutavan tiedolle asettamista ahtaista rajoista. Mutta se onkin kokonaan toinen asia, jonka käsitteleminen ei mahdu tämän esityksen puitteisiin.

Anna-Leena Siikala:

Suomalainen Vuosikirja 1982

Kulttuurielämän laajaa kenttää kattavien erikoisjulkaisujen rinnalle syntyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimesta vuonna 1981 alueen kokonaiskuvaa hahmottamaan pyrkivä ja jokamiehen käyttöön sopiva aikakauskirja. Suomalaiseksi Vuosikirjaksi nimetty julkaisu lähti itse asiassa jo toiselle taipaleelleen. Täsmälleen sata vuotta aikaisemmin perustettu Kansanvalistusseuran kalenteri on nimittäin sen omaa aikaansa heijasteleva edeltäjä. Kunniakkaista perinteistään huolimatta suunnistaa Suomalainen Vuosikirja nostalgiaa välttämällä nyky-yhteiskunnan tarpeiden ja ajanmerkkien mukaan. Ennen muuta se etsii vastausta kysymykseen: ”Mitä suomalaisen kulttuurin eri aloilla on viime vuosien aikana tapahtunut?”

Vuoden 1982 vuosikirja valottaa aihetta ensinnäkin eräiden taidealojen kehitystä koskevien keskitettyjen tietopakettien tarjonnalla: Eila Pennanen tarkastelee kirjallisten lajien viimeaikaista flooraa, Kaisu Mikkola kartoittaa ajan hengen ilmauksia teatterielämässämme, Jukka Pellinen kuvaa julistetta aikansa tulkkina, Ulla Shackleton mittailee kuvanveistomme jännevälejä ja Markku Fagerlund hahmottaa rock-musiikin vaiheita. Suomalainen muotoilu, jonka perspektiivejä luotaavat Jussi Ahola, Severi Parko ja Juhani Pallasmaa, tuntuu kamppailevan murroskauden kourissa. Mekaanisessa välinemaailmassamme ovat tekniskaupalliset intressit syrjäyttämässä esteettisten arvojen ja viihtyvyystekijöiden

huomioonoton. Nykyihmisen paloittuneen elämän erillisiin ulottuvuuksiin tavaraa syyttävä teollisuus suosii tuotekeskeistä suunnittelua. Aholan mukaan ihmisen toimintojen analyysiin perustuva funktionalistinen suunnittelu nojaa positivistisen tieteen mekanistiseen maailmankuvaan. Hän katsoo,kin funktionalismin ihanteiden suosinnan mahdollistaneen suppeasti käsitetyllä ”rationaalisuudella” keinottelun. Sen tuloksena elämme epäviihtyisissä lähiöissä, teemme yhä vieraantuneempina työtämme ja kuorimitamme vapaa-aikaamme yhä erikoistuneemmilla teknisillä välineillä. Aholan artikkeli on voimakas puheenvuoro humaniin, inhimilliseen mittakaavaan ja eheään ympäristön kokemiseen pyrkivän suunnittelun puolesta. Ahtaan ja kuivahtaneena perinteistään irronneen funktionalismin kritiikki henkii myös Juhani Pallasmaan sanoissa. Hän korostaa pysyvyyden ja jatkuvuuden kokemuksen merkitystä ympäristöön orientoitumisen eräänä ulottuvuutena. Kulttuuriympäristössä vaikuttavista vastakkaisista jännitteistä — muutoksen ja pysyvyyden tavoittelusta — hallitsee nykysuomalaista kulttuurimiljöötä edellinen. Tyyli- ja jätelmien ja historismin suosio kielii iän ja turvallisuuden kokemuksen kaipuusta. Käyttötarkoituksen korostaminen puolestaan on riistänyt esineiltä niiden aseman ihmisten välisen viestinnän eräänä kielenä. Yksinkertaisuuden estetiikkaan pohjautuvien ajattomien muotojen viehätys piilee Pallasmaan mukaan siinä, että ne ovat kosketuksissa es-

teettisen kokemuksen muuttumattomien tekijöiden kanssa. Suunnittelijan velvollisuus on hänen mukaansa tänä aikana muoti-ilmiöiden seurailun sijasta pyrkiä ikuisten, ajattomien muotojen tavoittamiseen.

Erikoisteemakseen on vuosikirja valinnut suomalaisen identiteetin ja elämäntavan tarkastelun. Identiteetti-käsitettä eritellessään toteaa Lauri Honko tämän aikamme avainsanoihin kuuluvan ilmauksen vasta 1960-luvulla siirtyneen yksilöpsykologisesta käytöstä koskemaan myös sosiaalisia ryhmiä, heimoja, osakulttuureja, vähemmistöjä ja kokonaisia kansakuntia. Sosiaali- ja kulttuuritieteet ovat siitä pitäen yhä suuremmassa määrin suunnanneet huomiotaan erilaisille ihmisryhmille ominaisten samaistumistunteiden ja näiden tunteiden ilmausmallien tutkimukseen. Marshall R. Singerin mukaan identiteettiryhmät koostuvat ihmisistä, jotka havainnoivat maailmaa samalla tavoin ja jotka lisäksi viestivät toisilleen havaintojensa yhdenmukaisuuden. Kysymys on siis erilaisista todellisuuden hahmotustavoista ja näiden hahmotustapojen viestinnästä perinnäisten symbolien avulla. Sosiaalisen vuorovaikutuksen muodot ja välineet muovautuvat kussakin kulttuuriympäristössä omaleimaisiksi; niinpä identiteetin tutkimus — kuten Lauri Honko huomauttaakin — tarvitsee edistyäkseen yhteiskuntatieteilijöiden ohella myös humanistien, erityisesti perinteentutkijoiden, työpanosta. Kansanperinteen merkityksen suomalaisen identiteetin rakennusaineena ymmärsivät jo 1800-luvun alkupuolen romantikot; näkyvimpiä tuloksia tästä on tietenkin kansalliseepoksemme Kalevala, jota tällä hetkellä käännetään mm. Afrikan alkuperäiskielille opasviitaksi näiden omalla kulttuuriseen ja etniseen itsenäisyyteen johtavalla polulla.

Tällä hetkellä osakulttuureja ja pienryhmiä tutkivien perinnetieteilijöiden mielenkiinto kohdistuu yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja me-elämykseen perustuvan luonnollisen identiteetin tarkasteluun. 'Meikä-läisyyttä' ilmaistaan lukemattomien merkien ja symbolien avulla. Tämä identiteetti-kieli saattaa traditiona olla ikivanhaa tai varsin tuorettakin; aina se on kuitenkin elävää ja vähemmän ylevissä muodoissaankin käyttökelpoista kulttuuripääomaa. Identiteettiä ilmaisevien tunnusmerkkien luonteen kuuuluu se, että kyseiset ilmiöt koetaan "aidoiksi", "perinteisiksi", "oikeiksi".

Artikkelissaan Oma ja vieras analysoi Matti Klinge puhki suomalaista kansallisuusidentiteettiä koskevien käsitysten perustaa osoittaessaan, että kulttuuritraditioilla on historiansa: omamme on kenties muidenkin omaa. Vastaavasti vierasperäinen kulttuuri-ilmiö saattaa itseasiassa olla olennainen osa suomalaista elämäntapaa, vaikkei se kliseidentiteetin rekvisiittaan kuulukaan. 1970-luvun suomalaisen elämäntavan moni-ilmeisyys käy konkreettisesti ilmi Jeja-Pekka Roosin laajaan tutkimukseen pohjautuvasta selvityksestä. Joukko eri sukupolvia edustavia suomalaisia oli saanut tehtäväkseen kuvata omaa, subjektiivista näkemystään elämänsä laadusta. Sodat ja pula-ajat läpäisseen sukupolven tyypilliset kokemukset eroavat ratkaisevasti aktiivikautensa 1960-luvun maaltamuuttovuosina aloittaneen sukupolven kokemuksista. Keskeisiksi eroiksi Roos kirjaa fyysisen ja sosiaalisen turvallisuuden kasvun, koulutuksen uudenlaisen korostumisen ja ihmissuhteiden merkityksen painottumisen yksilön elämänperspektiivissä. Identiteetti-keskustelua sivuaa myös Matti Virtanen luonnehtiessaan suomalaisen humanen erityispiirteitä ja näiden syitä sekä Aarno Terti ja Pirkko Huuskonen käsitellessään sukkututkimuksen merkitystä ja tekniikkaa.

Kaiken kaikkiaan Suomalainen Vuosikirja muotoutuu varsin monipuoliseksi lukemistoksi. Marjatta Hiisivaara-Hela ja Jukka-Pekka Lappalainen tarjoavat kulttuurielämän alalla työskenteleville erinomaisen tarpeellista ja kiinnostavaa tietoa humanistisen tieteen ja opetuksen nykyisestä rahoitustilanteesta. Aili Flint kertoo persoonallisessa puheenvuorossaan kokemuksistaan suomalaisen kulttuurin viejänä eli suomen kielen lehtorina New Yorkissa. Raskaan asiatekstin lomaan sijoitettuja keveämpiä pikkupaloja edustavat tällä kertaa Matti Kuusen sananparsiperinteen uuden aallon kuvaus ja Jyrki Maunulan aittakulttuurin leikkimielinen ylistys. Tapahtumakalenterin ja Kulttuurielämän alalla toimivien yhdistysten ja laitosten osoitteet sisältävän erillisen muistion ansiosta vuosikirja palvelee myös eräänlaisena mitä — missä — milloin -käsikirjana. Monipuolisuuteen sisältyy aina hajanaisuuden vaara. Sarjan jatkuessa voisi yksityisen vuosikirjan kenttä olla kapeampikin; vuosittain ilmestyminen jo sinänsä takaa mahdollisuuden tarkastelukulman vaihdoksiin. Tällä kertaa Suomalaiseen Vuosikirjaan sisältyvistä puheenvuoroista erottui selkeänä humanismin ääni. Soisin linjan jatkuvan.

Pirkko-Liisa Ojanen:

Sadut ja lapsen maailma

Pienelle lapselle ei mikään ole niin tärkeä kuin lähellä olevien, pysyvien ihmisten vaikutus. Toiseksi tärkeimmälle sijalle voimme asettaa kulttuuriperinnön, joka välitetään lapselle luonnollisella tavalla — taiteen esim. kirjallisuuden välityksellä. Ehkäpä häiriintyneitä lapsia ei tarvitsisi niin paljon auttaa esim. psykiatrisin keinoin, jos he löytäisivät elämän tarkoituksen ja merkityksen luonnollisella tavalla, jos heitä stimuloitaisiin hoi-vaamaan niitä resursseja, joita he tarvitsevat käsitelläkseen omia sisäisiä ongelmiaan. Lapsi tarvitsee tilaisuuden oppia ymmärtämään itseään, saamaan johdonmukaisuutta tunteidensa myrskylle. Jokaisessa lapsessa itsessään asuu Peppi Pitkätossu.

Monet klassikot, mm. Schiller, Goethe, ovat oivaltaneet sadun merkityksen niin, että satu kertoo elämästä syvemmän merkityksen kuin elämä itse. Satu asettaa aina kuulijan kasvotusten jonkin olemassaoloon liittyvän eksistentiaalisen ongelman kanssa. Lopussa sankari selviää voitokkaana tilanteesta. Sadusta saa aina vaikutelman, ettei rikos kannata, — pahan valtaistuimalla on väliaikainen. Sadun henkilöt ovat joko hyviä tai pahoja, ei molempia yhtäaikaa, kuten todellisessa elämässä. Tällainen polarisaatio on kuitenkin lapsen kokemusmaailman mukainen. Lapsi samaistaa itsensä herkästi sankariin, ei vain tämän hyvyyden johdosta, vaan myös vetoavuuden. Lapsi haluaa taistella

hyvän puolesta. Saduilla ei olisi psykologista merkitystä, elleivät ne olisi taidetta. Sadut ovat kuitenkin ainutlaatuinen taiteen muoto, joka on lapselle täysin käsitettävää — joskin jokaisella lapsella erilaista, — kuten taide yleensäkin — myös eri vaiheissa erilaista, riippuen lapsen kehitystasosta.

Uudet löydöt niin tieteessä kuin taiteessa syntyvät persoonallisuuden tietoisesta ja tiedostamattoman kerroksen yhteistyöstä. Tieteessä niiden todentuminen tapahtuu tietoisella tasolla, kirjailija esim. saa vaikutteensa usein vuosien aikana taltioituista tiedostamattomista muistivarastoistaan joihin kuuluvat myös ihmismielen ristiriidat. Luomisprosessi on luottamista siihen, mikä ei vielä ole tiedossa... Se on uskallusta ennen kokemattomaan.

Lapsen tärkeimmät kokemukset ja reaktiot ovat laajassa määrin tiedostamattomia ja sellaisena niiden pitää pysyäkin, kunnes lapselle tulee lisää ikää ja ymmärtämystä. Tästä syystä lapsi menee herkästi mukaan sadun emotionaaliseen kokemukseen — **elää sadun** ja ymmärtää intuitiivisesti sen symboliikan. Lapsi käsittää, ettei sadun loppu "he elivät onnellisina elämänsä loppuun asti" suinkaan merkitse ikuisen elämän jatkuvuutta, vaan sitä, että tunteenomainen emotionaalinen turvallisuus voidaan hankkia olemassaolevien ihmissuhteiden avulla. Muodostamalla todellisen luottavaisuussuhteen

lähi-ihmisiin, lapsi pääsee eroahdistuksestaan, joka häntä alinomaan vaivaa varhaisvuosina. Sadun loppu tuo kuitenkin ratkaisun: vain lähtemällä maailmalle, voi löytää itsensä ja hankkia itsenäisen olemassaolon. Satu ikäänkuin alkaa kasvun vastustuksesta, pelosta kasvaa ja päätty vaiheeseen, jossa nuori on löytänyt itsensä. Sadulla on näin lapsen kasvun ja minän kehitystä vahvistava ja rohkaiseva vaikutus.

Moderni lapsi tuntee itsensä eristetyksi. Tänä päivänä lapsi tarvitsee entistä enemmän vakuutusta siitä, että eristynyt ihminen on kykenevä tärkeisiin ja palkitseviin ihmissuhteisiin. Sadun motiivit ovat siitä ihmeellisiä että niissä lapsi kokee itsensä **ymmärretyksi** syvällä tunteissaan ja toiveissaan. Satu ajattelee lapsen kannalta — aikuinen ei siihen aina kykene. Ei ole helppoa astua lapsen maailmaan. Oikean suhtautumismenetelmän lapsen kriittisinä hetkinä tarjoaa vain ymmärtämyksemme, jota voidaan lisätä ja harjoittaa tai tietämyksen avulla kehittää. Meidän olisi opittava tuntemaan, minkälaisin **omin** keinoin lapsen on kamppailtava mielikuvituksensa luomia pelkoja ja ulkomaailman kuviteltuja pelkoja ja selittämättömiä vaaroja vastaan. Kaikkein itsenäisimmätkin lapset tarvitsevat aikuisen suojaa.

Yksi sellainen paikka, jossa lapsi voi omin keinoin kohdata kehitykseen väistämättä liittyvät lapsuuden pelot, on mielikuvituksen maailma. Sillä on erittäin tärkeä merkitys lapsen mielenterveyden vaalijana. Kun lapsi käyttää mielikuvitustaan ongelmiansa ratkaisemiseen, hän työskentelee mielenterveytensä hyväksi, eikä suinkaan ole neuroottinen tai sisäänpäinkääntynyt lapsiraukka, kuten aikuiset saattavat olettaa. Käyttämällä mielikuvitustaan ongelmiansa ratkaisemiseen, lapsi pystyy säilyttämään hyvät suhteet toisiin ihmisiin; siirtämällä pahan itsestä ulos, kuten sadussa tapahtuu, kokee itsensä myös siedettävänä. Mielikuvissa on myös helpompi kestää todellisen elämän pettymyksiä, kun syvimmätkin tunteet saavat ainakin siellä tyydytyksen.

Sadun symbolinen viestintä on sadun keskeinen mekanismi ja sadun merkitys sen ymmärtämisen avain. Satu on animistinen, kuten lapsen ajatusmaailma, lähes murrosikäiseksi asti. Tällaiselle 'ajattelulle' on tyypillistä kuva ja toiminta. Lapsi rakentaa toisella tasolla kuin aikuinen, mielikuvituksellisellaan ja tunteellaan, ei järjellään.

Ulkoapäin tuleva rationaalinen selitys ei pääse läheskään niin helposti sisälle lapseen kuin symbolinen viestintä.

Lapsen tunteille ei ole mitään selityksiä tai syitä. Lapsen maailma on vain rajujen tunteiden temmielvykenttä. Satu tarjoaa tunteille muotoa ja sisältöä — sadun eri henkilöiden kautta lapsi voi tutustua itsensä eri puoliin, jotka on sadussa projisoitu eri henkilöihin. Jotta voisi ymmärtää itseään ja saada itsensä järjestyneeksi, integroituneeksi — täytyy 'tutustua' itseensä. Satu tarjoaa myös oivallisen mahdollisuuden harjoitella erilaisia tunteita, myös hankaliakin. On kuitenkin paljon helpompi taistella itsensä ulkopuolella kuin sisimmässään, mistä syystä lapsi siirtää, projisoi sisäisen ristiriitansa, **pahan** saduissa pois itsestä. Hänen täytyy myös puolittaa hyväntahtoinen ja uhkaava aspekti, esim. oma äiti ja noita/äitipuoli, jotta tuntisi olevansa vielä edellisen suojassa. Hyvät puolet ja pahuus ovat saduissa yleensä liioiteltuja, koska lapsi kokee tunteensa intensiivisesti.

Samat psykologiset perustapahtumat, jotka liittyvät kaikkien ihmisten kehitykseen, voivat johtaa erilaisiin kohtaloihin (— juoneen). Rajallinen määrä perusteemoja kuvaa kuitenkin inhimillisen kokemuksen eri puolia — riippuu vain siitä, mitä motiivia on käsitelty.

Hannu ja Kerttu -satu käsittelee lapsen ensimmäistä perusahdistusta, riippuvuuden ja irtaantumisen teemaa. Punahilkka kuvaa kouluikäistä tyttöä, joka on esimurrosikänsä kynnyksellä ja jolle ulkopuolinen maailma ei enää ole erämaa. Hän oli kyselevä, tirkistelevä, asioista kiinnostunut, mutta epävarma vielä emotionaalisesta kypsyydestään astua heräävän seksuaalisuuden kokemukseen. Susi ei ollut ainoa viettelijä vaan meissä kaikissa piilevä pahan edustaja.

Oikealla tavalla tarjottuna sadun terapeutinen merkitys lapselle on todella merkittävä kasvun tuki. Lapsen pitää vain saada rauhaa kuunnella satua ilman että aikuisen tulkinta ryöstää lapselta tilaisuuden tuntea omalla tavallaan, viipyä kokemuksessaan. Satu on terapeutinen juuri siksi, että lapsi voi löytää ratkaisunsa ongelmiinsa mietiskelemällä — palaamalla samaan satuun yhä uudestaan. Sadun kertojan tai lukijan läheisyys ja hyväksyvä suhtautuminen ovat keskeisiä tekijöitä luovan yhdessäolontunteen synnyttämiseksi.

Pirkko Siltala:

Reunamerkintöjä luovuuteen

Tämä artikkeli on osa laajempaa tutkimusta, joka koskee naiskirjailijoiden luovuuden ja elämänprosessin vuorovaikutusta.

Luovuudesta ei yleensä ole kovin paljon kirjoitettu. Viime vuosikymmeninä kiinnostus luovuuden tutkimiseen on selvästi lisääntynyt ja merkittäviä tutkimusprojekteja on käynnistynyt. Varsinaiset luovat henkilöt, esim. taiteilijat ja tiedemiehet eivät itse halua eritellä omaa luovuuttaan ja luovaa prosessia. Siitäkään huolimatta, että esim. taiteilijat osaavat kuvata luovaa prosessia, myös sen esiloogisia vaiheita erittäin hyvin. Useat taiteilijat pelkäävät menettävänsä luovuuden lähteen, jos he sitä erittelevät tai tuntevat muuten luontaista ja pelonsekaista vastahakaisuutta työnsä erittelyyn. Varsin oikeutetusti he toteavat, että he ovat antaneet yleisönsä käsiin luovan tekonsa ja se riittääköön! Henry Moore näkee loogisen erittelyn suorastaan vahingolliseksi taiteilijan intuitiiviselle työskentelylle. ”Kuvanveistäjälle tai maalarille on virhe puhua tai kirjoittaa kovin usein työstään. Yrittäessään ilmaista pyrkimyksensä viimeistellyn loogisella täsmällisyydellä hänestä saattaa helposti tulla teoreetikko, jonka varsinainen työ jää vain logiikan ja sanojen pohjalta syntynyiden ajatusten kahdehdituksi esittelyksi.”

Monet taiteilijat ja tiedemiehet ovat tunteet tarvetta myös työnsä ja luovuutensa erittelyyn ja subjektiiviseen tutkimiseen: Einstein, Eisenstein, Tarkovski, Freud, Jung, Goethe,

Proust, Hesse, Dostojevsky, Leonardo, Tse-hov.

Taiteellista luovuutta ovat useimmiten tutkineet ne henkilöt, jotka eivät itse ole taiteellisesti tuottavia, mutta ovat taiteen vastaanottavana puolena, ns. taiteellisena yleisönä. Luovuudesta yleensä ovat olleet kiinnostuneita taiteen tutkijat, yhteiskuntatieteen, psykologian ja psykoanalyysin edustajat.

Psykoanalyysi on ollut aina Freudista lähtien erikoisen kiinnostunut luovuudesta. Tämä johtunee tiedostamattoman suuresta merkityksestä niin psykoanalyysissa kuin luovuudessaakin, Freudin suuresta kiinnostuksesta taiteeseen ylipäättänsäkin ja taiteellisen ja psykoanalyttisen työskentelyn samankaltaisuudesta.

Luovuus tulee käsittää mahdollisimman laajana ilmiönä ja jokaista ihmistä koskevana. Ilmaisupakko erottaa lähinnä esim. taiteilijat muista ihmisistä. Vastaavasti tekniikka ja tieteellinen luova prosessi on todettu hyvin samankaltaiseksi kuin taiteellinen ja kummassakin esteettinen ja hedoninen tekijä on yhtä olennainen, huomauttaa J. Palasmaa.

Luovuus osoittautuu dialektiseksi kokonaisuudeksi, joka on prosessi. Samalla kun yksilö luovuudellaan modifioi kokonaisuutta, hä-

nestä alati kuvastuu kokonaisuus. ”Etkö sinä ole talosi”, Paavo Haavikko kysyy. Luovuutta tulee aina tarkastella yhteiskunnallisissa, kulttuurillisissa, yhteisöllisissä, historiallisissa ja yksilöllisissä yhteyksissä. Luovuus tulee esiin yksilön sisäisen ja ulkoisen maailman vuorovaikutuksen sekä niiden ehtojen, edellytysten ja esteiden tuloksena. Luovuuden elementtinä on elämä itse. Luovuus on kunkin ajan ja kulttuurin elämänmuotoa. Luovuus on kollektiivista jo arkaiselta perustaltaan esim. myytit.

Y—P. Häyrynen painottaa luovuuden historiallisia ja yhteiskunnallisia yhteyksiä. ”Luovuus käsitetään sellaisten tunteiden, välineiden ja ideain tuottamiseksi, jotka ovat sosiaalisesti uusia ja parantavat välittömästi tai välillisesti elämän aineellisia sekä henkisiä edellytyksiä.”

Luovuuden mittapuuna Häyrysellä on jokin uusi sosiaalinen tuote, joka voi olla runo, laulu, tieteellinen teoria, tekninen laite, yhteisesti tuotettu sosiaalinen tapa tai oikeuskäytäntö. Luovuutta on ollut vaikea nähdä osana ihmisen yleistä elämäntoimintaa, joka käyttää hyväksi niin havaitsemisen, ajattelun, motivaation kuin tunteidenkin luovaa osatekijää. Luovuus on yksilön tai yhteiskunnan tapa parantaa olosuhteitaan, mikä perustuu kykyyn käyttää hyväksi kulttuuria, jäsenettyä ja kasattua aiempaa kokemusta. Ristiriita kuvastuu psykologisina jännitteinä, jotka saavat ihmisen liikkeelle tai rajoittavat toimintaa. Jos luovuuskäsitys irroittaa ”luovan käyttäytymisen” työstä, arkielämästä ja yhteiskunnan suhteista, siitä tulee pintailmiö, joka käsittää vapaata askartelua ja omalaatuisia mieltymyksiä. Luovuus ei ole Häyrysen mukaan pelkästään sisäisten voimien tulosta, pikemmin on kysyttävä, miten yksilöllinen luovuus heijastaa asianomaisen ihmisen elämänprosessia, hänen tapaansa kohdata elämänongelmat. ”Luovuuteen liittyy itse asiassa kykyjen ääretön moninaisuus. Ihmiskunnan jokaiseen keksintöön on liittynyt idean esittäjän ohella myös ”kättilöitä”. Sokrateen tapaisia näkymättömiä kyselijöitä, vastaanottajia, hyväksyjä, käyttöönottajia, toteuttajia, levittäjiä. Jokainen luovuuden vaihe on yhtä tärkeä. Esimerkiksi James Wattin 1700-luvun loppupuoliskolla kehittämää höyrykonetta ei saatu käyntiin, ennen kuin löydettiin käsityöläisiä, jotka osasivat hioa sylinterin. Yhteisön koko ilmapiiri, luovuutta kannustavat ja säätelevät normit, vaikuttavat tällaisen vuorovaikutuk-

sen syntymiseen. Jäykkä hierarkkinen organisaatio ehkäisee aloitteellisuuden niiltä, joiden aseman ei katsota edellyttävän tai sallivan luovuutta.” Taiteilija Kai Frank on halunnut aina pitää taiteellisen muotoilunsa nimettömänä, koska se on niin monen työntekijän yhteistyö. Sama koskee esim. niitä tekstiilitaiteilijoita, joiden luonnokset toteuttavat kutojat tai lasिताiteilijoita, joiden työn konkretisoivat lasinpuhaltajat. Goethe on suoraan todennutkin, kuinka hänen teoksiaan ei ole kirjoittanut yksilö, vaan monien aikalaisten ääniä yhdistänyt ”kollektiivinen ihminen Goethe”. Harvan taiteilijan tai suunnittelijan itsetunto riittää tähän Goethen toteamukseen.

Kirjailija M—L. Mikkola on puhunut siitä, kuinka luovuutta on kaikissa yksilöissä ja sen näyttää toteen kollektiivinen kansantaide. Monista historiallisista ja yhteiskunnallisista syistä luova työ eriytyi tietyille ihmisille ja näin syntyi romaani, elokuva, näytelmä, yksityinen lyriikka, maalaus, sävellys. Ne eivät olisi syntyneet, ellei aihe olisi yksilöitynyt, vaikka sen takana onkin kollektiivi. Jos materiaali muuttuu yhteiskunnassa toisarvoiseksi, luovat kyvyt vapautuvat. E. Kris on puolestaan huomauttanut, kuinka esitaiteellisessa primitiivisellä ihmisellä ja kollektiivisesti tapahtuvissa rituaaleissa ei ole tarkkaa rajaa toimivan, esittävän ja vastaanottavan jäsenen välillä.

Kirjailija, havainnoidessaan sisäistä ja ulkoista, aikansa tunteita ja ihmissuhteita, kohdatessaan omia elämänvaihteita ja kriisejään, joutuu luomaan uutta tyyliä, muotoa ja kieltä. Kirjailijat ovat yhteisten kokemusten tulkkeja. Taideteokset ovat yrityksiä ratkaista yksityisiä ja yleisiä elämänongelmia. Tämä selittää taideteoksen vaikutusvoiman ihmismieleen. Elämän normatiiviset ja ei-normatiiviset kriisit (järkytykset) näyttävät vievän taiteilijan ilmaisupakkoon niin, että järkytys muuttuu sisäiseksi jännitteeksi, luovaksi prosessiksi. Kysymyksessä on taiteilijan uskollisuus sille kokemukselle, mikä häntä on järkyttänyt, hänen elämäänsä muuttanut. Luovana tekona tämä merkitsee todellisuuden uudelleen hahmottamista, sisäistä muutosta ja etenemistä uuteen. Eräs taiteilija toteaa: ”Lapsuuden järkytyksillä operoiminen merkitsee jonkinlaista katharsista ja helpottaa luomisprosessia ja myös päinvastoin” tai toinen: ”Olen pohtinut lapsuuteni perus-

järkytysten muuttumista luovuudeksi”.

Luovan uran synty ja käännekohdat ovat myös tekemisissä yksilön sisäisen ja ulkoisen elämäntilanteen kanssa määrättyssä yhteiskunnassa määrättyinä historiallisena hetkenä. A.M. Meriluoto toteaa ”Lasimaa-lauksen” (1946) ilmestymisestä: ”Lasimaa-laus ilmestyi ja teki minusta julkiksen ja poptytön sen ajan vaatimattomien mittojen mukaan, ei yhdessä yössä mutta kahdessa kuukaudessa. Sopii kysyä, mistä tällainen ilmiö voi syntyä. Varmasti ainakin siltä pohjalta, ettei muuta ostettavaa ollut, kauppojen hyllyt ammottivat tyhjyyttään vain kirjakaupoissa notkui. Kirjoja siis ostettiin, mutta niitä myös luettiin, tarve oli mahtava, ehkä se oli pakenemista ankeasta ajasta mutta myös positiivinen alkamisen maaperä. Meidän teksteissämme oli myös jotain uutta, uudenlainen suoruus, joka kosketti. Runoillamme oli sotavuosien kate, varhaisuoruuden, joka oli kokenut kuoleamisen ennen elämistä.”

Luovuus yksilöllisenä tapahtumana

Luovuus määritellään yleensä kyvyksi aikaansaada uusia ja alkuperäisiä tuotteita ja ajatuksia. Siinä edetään uuden ja ennen analysoimattoman alueella. Yllykkeenä on tunnustettu, ehkä intuitiivisesti mielletty, mutta vielä ratkaisematon todellisuuden puoli. Looginen päättely jäsentää jo tunnettua ja määriteltä, kun taas luova oivallus merkitsee täysin tuntemattoman ja usein ennalta aavistamattoman tavoittamista tietoisuuden piiriin. Luovat ainekset sulautuvat uusiin yhdistelmiin. Mitä kaukaisempia yhdistyvät ainekset ovat, sitä oivaltavampi luova prosessi on kyseessä. Luovassa prosessissa vastaus ei synny päättelyllä, vaan sattumanvaraisesti, samanlaisuudentajun, analogiapäättelyn tai assosiaation avulla. Monet tieteellisesti luovat ovat todenneet kuinka he käyttävät symbolista analogiaa vapautuakseen yli-rationalistetusta, sanojen kyllästä näkökulmasta ongelmaan.

Älykkyys ja luovuus ovat persoonallisuuden eri ulottuvuuksia ja ne voivat esiintyä toisistaan riippumatta. Älykkyys vaikuttaa lähinnä siihen, millä tasolla luovuus toteutuu. Sitävastoin luovuuteen tarvitaan sisäisiä voimavaroja, ulkoisia edellytyksiä, herkkyyttä niin sisäiselle kuin ulkoiselle todellisuudelle, valmiutta havaita jo valmiissakin

ristiriitaisuuksia, epäuskoa ajan ilmiöihin ja rakenteisiin. Luovuuteen sisällytetään myös lahjomaton havaintokyky, emotionaalisuus, irrationaalisuus ja yleinen omaperäisyys. Useat tutkijat korostavat havaintokyvyn tarkkuutta ja kiinnostusta monimuotoisuuteen. Monimuotoisuus tarjoaa mahdollisuuksia uudelleen hahmottamiseen ja järjestämiseen, jonka luovat yksilöt kokevat haasteena itselleen. J.Pallasmaa on tuonut esiin, kuinka luovaa henkilöä motivoi itse tehtävä, kun taas vähemmän luovia motivoi itse tehtävästä saatu arvostus. Tehtäväsuuntautuneelle ihmiselle on luonteellisesti leikinomainen suhtautuminen, joka saa hänet etsimään uusia ratkaisumalleja. Vähemmän luovat henkilöt käyttävät tavallisia ratkaisukeinoja päästäkseen nopeasti hyväksytyyn ja yleistä arvontantoa tuovaan ratkaisuun. Luovuuteen sisältyy myös kyky erottaa olennainen satunnaisesta.

Psykoanalyysin anti luovuustutkimukselle

Freudin oivallus tajunnan kerroksellisuudesta ja piilotajujen prosessien merkityksellisyydestä persoonallisuuden kehittämisessä ja käyttäytymisessä on lähtökohtana luovuuden psykoanalyttiselle tutkimukselle. A.Johanson toteaa, kuinka Freud ei itse milloinkaan esittänyt taiteen ja luovuuden olemuksesta olettamusta, että se olisi ratkaistavissa psykoanalyysin keinoin. Dostojevskitutkielmassaan hän puhuu ”...runoilijasta, neurootikosta, eetikosta ja syntisestä” ja kysyy ”...miten tällaista hämmentävää yhdistelmää voi ymmärtää”. Saadessaan Goethe -palkinnon hän puhuu ”taiteilijan arvoituksellisesta lahjasta” ja ”taiteellisen luomisvoiman arvoituksesta”. Yleinen käsitys psykoanalyysin piirissä on edelleen sama kuin Freudilla: ”luovuutta ja sen olemusta ei voi selittää deterministisen psykologian avulla” (Rothenberg). Kun taiteentutkijat ja taiteilijat oikeutusti torjuivat psykoanalyysin alkuaikoina viettiteorian pohjalta syntyneet luovuuden ensimmäiset tulkinnat, tämä psykoanalyysin väärinkäsitys tuli pian korjatuksi. On sekä yllättävää että johdonmukaista, että psykoanalyysi, joka ensimmäisenä on systemaattisesti kyennyt luotaamaan ihmismielen syvyyksiä, samalla selvimmin on osoittanut luovien kykyjen arvoituksellisuuden ja omat rajansa sen

tutkimisessa, toteaa A.Johansson.

Kubie pitää psykoanalyttisessä mallissaan tärkeänä sitä, että piilotajuiset prosessit muodostuvat luovan yksilön hallitseviksi piirteiksi. Kubien mukaan näille piirteille on tunnusomaista joustavuus, joka mahdollistaa erilaisten ainesten, kuvitelmien, muistikuvien ja kokemusten käsittelyn ja yhdistelyn. Piilotajuiset prosessit ovat vapaita sovinnaisista kaa-voista. Luovuus tietoisena prosessina olisi mahdotonta, koska se olisi liian tavanomais-
ta.

E.Krisin psykoanalyttisen luovuustutkimuksen anti on siinä, että hän osoitti kuinka luova ihminen omaa erikoisen kyvyn regressioon minän palveluksessa. Ego säilyttää kyvyn palautua esiloogisiin, primaariprosessin tasoihin. Siellä osa esitetään kokonaisuutena tai päinvastoin, analogia ja vihje ovat keskeisiä ajattelumuotoja, mielikuvilla ei ole tilan, paikan tai ajan sidonnaisuutta, hahmojen ja ilmiöiden rajat ovat sulautuvia, ulkoinen ja sisäinen muodostavat jakamattoman kokonaisuuden. Vastakohtaisuudet esiintyvät toistensa sijasta sekä ristiriitaiset käsitteet ja ilmiöt rinnakkain. Useita erilaisia ajatuksia voidaan esittää yhdellä ainoalla idealla tai hahmolla. Primaarinen prosessi ei käytä yhtä hallitsevasti kielellistä muotoa kuin tietoinen tai sekundaarinen prosessi. Itseasiassa visuaaliset ja muut aistivaikutelmat voivat esiintyä sanojen tai kokonaisten kielellisten rakenteiden sijasta. Aikasidonnaisuutta tai yleensäkkään aikatietoisuutta ei sisälly primaariprosessin ajatteluun, mennyt, nykyinen ja tuleva ovat yhtä. Matti Paavilainen on oikeutetusti todennut, kuinka logiikkaa ja kausaalisuhteita heijasteleva sekundaariprosessin kieli hallitsee tämän hetkistä ihmiskuvaa. Jos lapsen ja taiteen yhteinen kieli, primaariprosessi, jätetään pelkääntään unen ja viihteen asiaksi, elämä kyllä menettää melkoisesti. Näin etenkin, jos sekundaariprosessi on hyvin kapealla tietoisuuden tasolla tapahtuvaa.

P.Schilderin mukaan muistissa ja ajattelussa esiintyy ensin aina primitiivinen vaihe ts. tajunnan aikaisempien kerrosten aktivoituminen. Jokainen havainto siis sisältää runsaasti alitajuisia prosesseja ja hallusinaatioita. Tsemällisyys ei ole luovassa toiminnassa hyve, koska se vastustaa tapahtumassa välttämätöntä dedifferentioitumista, toteaa J.Pallasmaa. Von Weizsäckerin mukaan tieteetkään eivät kehity jatkuvana tektoonisena tapahtumana, jossa tietorakennelmaa parannellaan polvesta

polveen liittämällä vanhaan runkoon uusia tieto-osia toinen toisensa jälkeen ja suorittamalla joitain muodollisia korjauksia. Hänen mukaansa vallitsee tieteen alalla ”kuoleman ja uudestisyntymisen” sääntö. Einstein, von Weizsäcker ja Reenpää korostavat havainnon ensisijaisuutta ja ihmisen maailmasuhteen kompleksisuutta, mikä perustuu aistien moninaisuuteen ja ymmärryksen ykseyteen. Havainnon ja käsitteellisyuden yhteys on elämyksellinen — ei looginen. Käsitteet ilman ihmistä, ilman hänen luovaa orgaanis-tajunnallista elämystään yhteiskunnan ja historian yhteyksissä ovat kuolleita ja sisällyksettömiä. E.Kivikkaho runoilijana sanoo saman asian:

”Mutta ei edes elämäni alkumaisema ja perusnäköni aina soimalla soinut. Tien viertä noudattava, metsän hetteistä kumpuava puro oli kesällä kuivimmillaan, se vähän vain solisi. Kuitenkin maisema itsessään oli niin tärkeäksi tullut, että sen nousut ja laskut, sen kuuluttomat sävelkulut vetosivat silmääni. Eikä sellaisen näkymän tarvitsekaan soimalla soida. Jos sen pellon ja metsän vuorottelu, laakson ja kukkulan keinahdus lainaa oman rytminsä, tuo kuvien kautta runon kielen kärjelle.

Ja sen verran silmäihminen olen (kaikesta soittamisesta huolimatta), että runo voi lähteä pelkämästä näkömielikuvasta, jopa niin, että toisen ihmisen luomus, taulu, on saanut minut jatkamaan johonkin suuntaan. Mutta silloin on kysymys muusta kuin poljennollisesta runosta. Näkömielikuva täyttää pinnan toisin. Enkä silloin ole lapsuudenkodin äänisymmetrian sisällä vaan ulkona silmäihmisten maailmassa, joka on minulle myöhempi kokemus, uusi kokemus: uudet tyyliuunnat maalaustaiteessa tai arkkitehtuurissa. Tällä tavoin alkunsa saaneista runoista muistan ainakin ”Niityltä pois” -kokoelmani nimirunon

POIS NIITYLTÄ

*Siniset perhoset, lapsen silmät,
etsivät kilttiä leinikönkukkaa.*

*Mutta vuosien portaat
nousevat niityltä pois,
ja silmämme saavat tottua toisiin kukkiin,
viivoihin, joiksi ajatus vääntyy
ennenkuin se on kääntynyt kohtaloksi.*

M—L. Mikkola toteaa, kuinka luovuudessa on tärkeää tapa nähdä, ”manier de voir”

(Flaubert). Luovassa ihmisessä on itseluottamus kehittynyt pitkälle. Luova ihminen on sensitiivisyyden ja kylmyyden yhdistelmä. "Eläydyn ja samalla katson asiaa tai tilannetta kylmällä silmällä.", toteaa Mikkola. Tämä on nimenomaan kuvataiteilijoille olennainen tapa, joka on yhteistä myös kirjailijoille. Mikkola lainaa Hesseä, joka on todennut, kuinka "kirjailija katsoo samanaikaisesti kauhistuneena ja kylmänä elämän järkytyksiä ja vain näin hän voi toteuttaa ja kuvata niitä taiteessaan". Mikkolan mielestä luovuuteen kuuluu myös välimatka toisiin ihmisiin, vetäytyminen ja yksinäisyys. "Luovuus on intohimoa kokonaisuuksien, isompien kokonaisuuksien hallintaan, elämän oman muodon tajuamista."

Vaikka tutkijat ja taiteilijat painottavatkin tiedostamattoman, esiloogisen suurta osuutta luovassa tapahtumassa, ei ole aiheellista ohittaa myös tietoisien ja loogisten suurta merkitystä, mutta vasta sekundaarisena tapahtumana. Lainaan H. Mooren sattuvaa näkemystä: "Mutta vaikka ei-loogisen, vaistomaisen ja alitajuisen mielen osan on täytettävä tehtävänsä taiteilijan työssä, hänellä on myös tietoinen tajunta, joka ei suinkaan ole toimeton. Taiteilija työskentelee keskittäen koko persoonallisuutensa, ja juuri persoonallisuuden tietoinen osa sovittaa ristiriitoja, järjestää muistikuvia ja estää häntä yrittämästä kävellä yhtaikaisesti kahteen suuntaan."

Samaistumisilmiö sisältyy luovaan tapahtumaan. M. Klein on puhunut projektiivisesta samaistumisesta (projective identifikation). Tämä merkitsee minän tai minän osien heijastamista toiseen henkilöön ja itsensä samaistamista siihen. Tämä kuuluu arkaisiin defenssimekanismeihin jokaisella ihmisellä, joka regressiossa voimistuu ja vahvistuu, näin myös luovassa tapahtumassa. Schilderin mukaan myös kokijan mielikuva omasta ruumiistaan vaikuttaa kaikkiin havaintoreaktioihin. Eri alojen taiteilijat kertovat, kuinka he tietoisesti tai tiedostamattaan heijastavat itseään tai itsensä eri puolia, myös mielikuvia omasta body-imagestaan (ruumiinkuvastaan) kuvaamansa kirjan henkilöihin, maalaukseen, veistokseen, sävellykseen.

Monet taiteilijat puhuvat siitä, kuinka heidän työnsä vaikuttaa puutteelliselta ja kuinka he eivät ole saaneet toteutetuksi kaikkea sitä, mitä heidän sisäisessä maailmassaan on liikunut. Ihmisen sisäiset, esitietoiset näyt ovat niin mahtavia, ettei niitä voikaan saada siirretyksi tietoisien ja käsitteellisen tason piiriin.

Näin ei taiteilijakaan koskaan saavuta todellista tavoitettaan. Ne taiteilijat, jotka hyvin voimakkaasti antautuvat tiedostamattomansa vietäväksi, puhuvat siitä, kuinka taideteos irtaantuu heidän kontrollistaan ja kääntyy säätelemään itse taiteilijaa.

Merkitsevä näkökulma luovuuteen tulee D. Winnicottilta ja T—B. Hägglundilta, Heidän mukaansa luovuuden perustapahtuma on lapsen ja äidin välisessä vuorovaikutuksen synnyttämässä illuusiassa, jonka illuusion lapsi siirtää konkreettiseen ns. "transitionaaliseen objektiin". Se saattaa olla esine, aistielämys tmv. Tästä syntyvät myöhemmin leikit, mielikuvat, jotka taiteellisesti lahjakkailla muuttuvat taiteelliseksi kuviksi, säveliksi jne. Mutta ihmisen ensimmäinen luova teko on ns. transitionaalinen objekti, jonka avulla lapsi suuntautuu ulkomaailmaan ja joka muodostuu hänen sisäisen ja ulkoisen maailman välimaastoksi. Tässä vaiheessa yksilön luovuus syntyy tai ei synny tai vaihtoehtoisesti kadotetaan. Ympäristön, toisten ihmisten osuus on tärkeä, luovuus ei synny eristyksessä, vuorovaikutuksen ulottumattomissa. Winnicott palauttaa luovuuden myös seksuaaliseen identifikaatioon ja sen harmoonisuuteen. Nais- ja mieselementtejä, molempien sopusointua ja ristiriitaa voidaan pitää yksilön luovuuden lähteenä. Jotkut tutkijat ovat puolestaan sitä mieltä, että luovat ihmiset eivät ole yhtä voimakkaasti samaistaneet sukupuolta kuin muut ja ilmaisevat vapaammin kiinnostustaan ja tunteitaan.

T—B. Hägglund korostaa naisen biologisen luovuuden luonnetta kaiken luomisen pohjana. "Biologinen luovuus on sitä, että nainen hedelmöittyy, kasvattaa sikiön sisätilassaan ja synnyttää sen ulkomaailmaan lahjaksi jollekin. Kaikki psyykinen luovuus pohjautuu tähän, se on eräänlaista toistoa tästä biologisesta prosessista. Sadaan inspiraatio, kehitellään ja kypsytellään sitä mielessä ja sitten synnytetään uusi luovuuden tuote." Luovuus liittyy Hägglundin mukaan hyvin vahvasti äiti-samaistukseen myös miehillä. Luovilla naisilla on miessamaistuksia. Luovuus ei ole geneettinen ominaisuus kuten lahjakkuus, vaan opittu kyky, joka voi kehittyä heikommin tai paremmin. Mielikuvien luominen ja jollekin tarjoaminen on mukana kaikessa luomisessa. Hägglundin mukaan taiteilijan luovuuden peruspiirteitä ovat luovuuden ja erityislahjakkuuden yhdistyminen, kestävyys toteut-

taa jotakin, kyky uskoa ja luottaa siihen, että työstä tulee jotain. Taiteilija tarvitsee poikkeuksellisen paljon narsismia, mielikuvaa siitä, että hän on merkitsevä henkilö. Osalle naisista biologinen luovuus on riittävä, osa naisista haluaa ja kykenee olemaan myös taiteellisesti luova tai muuten luova. Jos nainen tuntee epäonnistuneensa äitiyden roolissaan, hän voi kääntyä siitä pois ja luoda taiteellisesti, toteaa Hägglund.

Naiskirjailija viittaa raskausajan ja kirjoittamisvaiheen yhtenäisyyteen: ”Minulla on aina samanlainen metodi. Kun saan aiheen, vuoden verran kerään materiaalia ja sitten yhdeksän kuukautta kirjoitan, se on minun raskausaikani, se on aina sama aika ja itsestään selvä ja sitten kirja on valmis.”

Myös mieskirjailija voi, Joel Lehtosen tavoin todeta: ”Kirjat ovat minun lapsiani. Silloin kun korjailen kirjoituksiani ja koska minulla ei ole lapsia, tuntuu kuin korjailisin lasteni vaatteita, kun korjailen kirjojani.”

Aikaisemmin oli tapana puhua ”jumalallisesta luomisesta”, nykyisin puhutaan ”biologisesta luomisesta”.

Eräässä alustuksessaan Eeva Joenpelto kuvasi luovaa kirjoittamista naisen näkökulmasta:

”Jos nainen saavuttaa kirjallisia voittoja, hänestä tulee enemmän mies. Kirjoittaminen vaatii kohtuullista itsetuntoa. Naiskirjailijalle naisena oleminen on etu, nainen kestää paremmin ne vastustukset, joita luova työ tuo mukanaan. Tämä kokemus on myös anti, koska kirjailija kaipaa vastusta, sitä että lyödään nollille. Mutta naisella ei ole malttia etäännyttää asioita. Päiväkirjoja nainen kirjoittaa, ei kirjaa. Kirjailijalle on tärkeää jaksaa epäillä, yrittää etsiä toista vaihtoehtoa, kehittää voimaa ja taitoa. Ovatko nämä juuri miehen ominaisuuksia?”

Luomisprosessi

Nykyiset tutkimukset osoittavat, ettei luomisessa ole kysymys yhdestä suoraviivaisesti etenevästä luomisprosessista, vaan useista samanaikaisista tapahtumasarjoista, jotka ovat keskinäisessä vuorovaikutuksessa koko luomisperiodin ajan.

Erikoisesti kirjailijoiden luomisprosessia tutkiessaan Ritva Haavikko on todennut: ”Kirjailijan luomisprosessilla tarkoitetaan

yleensä tapahtumasarjaa, joka johtaa teoksen ensi virikkeestä valmiiseen teokseen. Mutta myös kirjailijan koko tuotantoa — kaikkia teoksia ja kirjoituksia niiden syntyvaiheineen — voidaan tarkastella yhtenäisenä luomisprosessina. Havainnoidaan luovuuden rytmiä, laskuja, nousuja, kasvua, korjuu-, lepokausia, tarkataan kirjailijan kehitystä, luovuuden suhdetta ikään, elämänvaiheisiin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Tuotannon kokonaisuuden huomiointamista puoltaa myös se, että on vaikeaa, joskus mahdotonta sanoa, missä tietyn teoksen luominen alkaa ja missä se loppuu, koska ensimmäisten virikkeiden ja muistiinpanojen sekä teoksen toteutumisen välillä voi olla vuosia, joskus jopa vuosikymmeniä ja koska kirjailija saattaa käsitellä samaa aihetta jatkuvasti esim. näytelmänä, romaanina, novellina.”

Luomisprosessit voidaan hahmotella esim. seuraavasti: aiheen hapuilu; aiheoivallus; oivalluksen tulkinta ja materiaalin kerääminen; muodon l. tyylin hapuilu; muoto-oivallus l. tyylin löytyminen; kirjoitusvaihe; viimeistely; irtaantuminen.

Ehrenzweig kuvaa luomisprosessin kolmivaiheisena tapahtumana: fragmentti, de-differointi ja reintrojektio. Ensimmäisessä vaiheessa tapahtuu minän fragmentoitujen osien heijastaminen työkohteeseen. Toisen vaiheen dedifferoinnille on tunnusomaista maaninen, kaikkea syleilevä vaihe, kaikkien yhdentyminen, ykseyden tunne maailmankaikkeuden kanssa. Kolmannessa vaiheessa tapahtuu jälleen koostuminen ja erillistyminen sekä tietoisuuden toimintojen palautuminen. Luova henkilö herää ikään kuin unesta jota seuraa sitten depressiivinen vaihe. Koko luomisprosessin ajan tietoisuus vaihtelee eriytyneen ja eriytymättömän välillä tasolta toiselle.

Parhaita luovuuskuvauksia on Astrid Lindgrenin luoma Vaahteramäen Eemelin elämä talonpoikaiskulttuurissa, jossa lapsella on paljon luonnonmateriaaleja käytettävänä. Kun Eemeli suljettiin liiteriin, hän purki kiukkunsa veistelemällä ukonkuvia. Niitä oli pian liiterin hyllytköt pullollaan. Eemelin luoville teoille oli tilaa ja materiaalia. Nykyajan suurkaupunkilaislapsi ja hänen kykynsä joutuvat päivittäisten rutiinien ja sopeutumisen pakon syrjimiksi. Toimettomuus ja vain sanoilla toimiminen ei useinkaan riitä lapselle vastalauseeksi.

Harri Heino:

Uudet herätysliikkeet

1. Kristilliset herätys- ja uudistusliikkeet

1.1. Evankelioiva herätyskristillisyyden

Evankelioimisliikkeet ovat 1800-luvulta lähtien muodostaneet tunnustuskuntien rajat ylittävän kansainvälisen virtauksen. Suomessa ovat 1960-luvulta lähtien kirkolliseen kielenkäyttöön vakiintuneet sanat ”viides herätysliike” ja ”uuspietismi”. Niiden ohella on puhuttu evankelioivasta herätyskristillisyydestä tai evankelioimisliikkeistä. Kaikilla näillä ilmaisuilla on pyritty luonnehtimaan niitä herätyksiä, joiden juuret ulottuvat aina 1900-luvun taitteeseen asti. ”Viidennen herätysliikkeen” juuret ovatkin toisaalta kirkollisessa pietismissä ja toisaalta anglosaksisessa evankelioivassa kristillisyydessä.

Kuten aikanaan perinteiset herätysliikkeet myös uuspietismi syntyi protestina yhteiskunnan maallistumiselle ja kirkolle, jonka katsottiin liiaksi sopeutuneen yhteiskunnan maallistumiskehitykseen. Läisyyskysymysten katsottiin jääneen sosiaalisten kysymysten varjoon. Kirkolta vaadittiin selkeämpää lainjulistusta, ”synnin saarnaamista synniksi” ja herätysaarnaa, joka kasvatuskristillisyyden sijasta tähtäisi ”sielujen voittamiseen”.

Etenkin uuspietistisen liikkeen suhde yhteiskunnan kulttuuri- ja arvopäämääriin on jatkuvasti ollut jossain määrin varauksellinen ja

liike on omaksunut pikemminkin säilyttäjän ja kriitikon kuin uutta luovan ja keskustelemaan roolin. Kirkon sisällä se on toiminut yhteistyössä sellaisten voimien kanssa, jotka ovat jarruttaneet mukautumista kulttuurissa tapahtuneisiin muutoksiin. 1970-luvulla evankelioimisliikkeitten kiinnostus on herännyt myös kristittyjen yhteiskunnallista tehtävää kohtaan. Niinpä Lausannen maailmankonferenssin julkilausumassa todetaan: ”Me ilmaisemme katumuksemme sekä laiminlyöntimme tähden että myös siksi, että toisinaan olemme pitäneet evankelioimista ja yhteiskunnallista valvutuneisuutta toisensa poissulkevinä asioina.”

Vaikka suomalaiset evankelioimisliikkeet eivät suoranaisesti ole kovin paljon osallistuneet yhteiskunnalliseen toimintaan, Suomen Kristillinen Liitto on osittain muodostunut uuspietistisen liikkeen yhteiskunnallisen ja poliittisen vastuun kanavaksi.

1.2. Karismaattinen liike

Toisena kirkkojen välisenä uudistusliikkeenä voi pitää karismaattista liikettä, joka sai alkunsa Kaliforniassa 1960 ja vaikuttaa kaik-

kien suurien tunnustuskuntien piirissä ja kaikissa maanosissa. Viimeksi, vuonna 1967 se ulottui katoliseen kirkkoon, jossa sen vaikutus on ollut varsin voimakas. Liikehdintää pidetäänkin yhtenä kolmesta tunnustuskuntien rajat ylittävästä päävirtauksesta kristillisten kirkkojen piirissä. Tästä liikkeestä on saanut vaikutteita helluntaisaarnaaja Niilo Yli-Vainion kesällä 1977 käynnistynyt kokoustoiminta. Ensimmäiset artikkelit ilmestyivät päivälehdistöön jo saman vuoden syksyllä.

Ensimmäiset uutiset myös kirkon sisäisestä karismaattisesta liikehdinnästä otsikoitiin talvella 1978 tyyliin: "Nyt kaatuu kirkossakin". Julkisissa tiedotusvälineissä sitä pidettiin siis lähinnä Yli-Vainion liikkeen ulokkeena. Todellisuudessa Yli-Vainion ympärille syntynyt herätys merkitsi ennemminkin kimmoketta ja rohkaisua kirkon omassa piirissä 1970-luvun alusta alkaen kyteneen karismaattisen liikehdinnän leimahtamiselle ja sen pohjalta syntyneelle "Hengen uudistus kirkossamme" -liikkeen synnylle. Vuoden 1979 lopulla karismaattisen liikkeen toimintaa oli n. 100 luterilaisessa seurakunnassa. Valmiitten toimintaohjelmien ja projektien sijasta uudistusliikkeessä on haluttu antaa tilaa spontaanisuudelle, yksilöllisyydelle, armolahjoille, vähittäiselle kasvulle ja uusille profetioille ja Hengen johdatukselle. Kansainvälisesti uudistusliike näyttää panevan enemmän painoa kristittynä *olemiselle* ja *elämiselle* kuin valmiille toimintastrategioille. Tärkeämpänä kuin yhteisöstä ulospäin suuntautuva toiminta monipuolisine hengellisine ja sosiaalisine palveluineen ja toiminta-aktioineen nähdään aidoksi koettu kristillinen elämä, joka ilmenee aidoimpana lähiyhteisöissä: perheessä, työyhteisössä, seurakunnassa tai kommuuneissa, joita etenkin Etelä- ja Pohjois-Amerikassa on syntynyt karismaattisen uudistusliikkeen myötä.

1.3. Tunnustusten väliset evankelioimisliikkeet

Suomessa toimii myös joukko tunnustusrajat ylittäviä kansainvälisiä evankelioimiseen suuntautuneita järjestöjä, jotka eivät ole muodostuneet omiksi seurakunnikseen tai uskonnollisiksi yhteisöikseen, vaan toimivat eräänlaisina yhteistyöjärjestöinä. Niiden kansainväliset yhteydet suuntautuvat Amerikkaan, jossa ovat myös niitten kansainväliset keskukset. Lähinnä ne on luettava evankelioimisliikkeen piiriin, mutta osa niistä on saanut

vaikutteita myös karismaattisesta liikkeestä ja helluntaillisuudesta.

Nämä liikkeet ovat välittäneet maamme hengelliseen elämään suorimmin amerikkalaista uskonnollista kulttuuria ja toimintatapoja, jotka korostavat yksilökeskeistä evankelioimista sekä konservatiivista teologiaa ja yhteiskuntakäsitystä.

1.4. Yhteiskuntavastuun liike

Väljin, monimuotoisin ja yhteistyöhakuisin kansainvälisistä kirkkojen piirissä vaikuttavista liikkeistä on yhteiskuntavastuun liike, jonka piiriin voidaan lukea mm. kristilliseltä pohjalta nousevat rauhanliike, ekologinen liike, uuden elämäntavan etsintä, taistelu ihmisoikeuksien ja kehitysmaiden köyhien puolesta, kirkon ja työväenliikkeen yhteyspyrkimykset jne. Yhteiskuntavastuun liike on siis keskittynyt samoihin kysymyksiin kuin yhteiskuntamme merkittävimmät kansanliikkeet. Kun sekä evankelioimisliikkeitten ja karismaattisen liikkeen voimakkain kannatus ja vaikutteet tulevat Yhdysvalloista, yhteiskuntavastuun vanhimmat tukialueet ovat Keski-Euroopassa ja kehitysmaiden nuorten kirkkojen piirissä, kuten Etelä-Amerikassa.

2. Uudet ei-kristilliset liikkeet

2.1. Liikkeitten saapuminen Suomeen

Olemme eläneet Suomessa kielimuurin takana, suhteellisen etäällä uskonnollisten liikkeitten syntysijoilta. Usein maahamme ovat ulottuneet vain mainingit uusien liikkeitten aalloista. Mainingitkin ovat tulleet vuosia myöhässä niin, että olemme voineet varautua niihin.

Uusien liikkeitten kasvua maassamme ovat jarruttaneet myös kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tekijät. On kestänyt aikansa ennen kuin kulttuurisesti ja uskonnollisesti vieraat, Amerikasta tai Kauko-Idästä lähtöisin olevat liikkeet ovat löytäneet suomalaisen kulttuurimaisemaan sopivan asun. Monet tekijät viittaavat kuitenkin siihen, että tulevaisuudessa saamme varautua ottamaan vastaan yhä useampia liikkeitä yhä lyhyemmällä viiveellä.

2.2. Uusi uskonnollisuus — osa yhteiskunnan ja kulttuurimuutosta

Vaikka uskonnollisissa liikkeissä luonnollisesti korostuvat ensi sijassa hengelliset näkökohdat, niillä on aina ollut liittymäkohtansa taloudellisiin, kulttuuriin, sosiaalisiin ja poliittisiin tekijöihin. Ilmentäähän ihminen uskonnollisen liikkeen piirissä itseään varsin kokonaisvaltaisesti, purkaa pelkojaan ja turhautumistaan, ilmaisee uskonsa, toivonsa ja rakautensa, saa tukea ja vahvistusta elämäntasomukselleen sekä yksilönä että yhteiskunnan jäsenenä. Ilmeisesti yhteiskuntamme on viime vuosikymmeninä joutunut aatteelliseen ja uskonnolliseen tyhjiöön, jota uudet maailmankatsomukset ja uskonnolliset liikkeet pyrkivät täyttämään. Nimenomaan nuoret aistivat herkemmin tämän yhteiskunnan ja elämänarvojen muutoksen.

Lontoossa vietetään vuosittain Mind-Body-Spirit -festivaaleja, joka on ilmeisesti maailman laajamittaisin vaihtoehtoliikkeitten yhteinen kokoontuminen. Parempaa tilaisuutta tutustua kerralla siihen, mihin aikamme ihminen uskoo ja panee toivonsa, tuskin voi löytää. Mukana on itämaisia uskonnollisia liikkeitä, länsimaista spiritismia, ufoja, astrologiaa, kymmeniä parantamisloukkuita, mutta myös ekologisia ja uutta elämäntapaa etsiviä ryhmiä, rauhanlioukkuita jne. Häkellyttävän kirjavaa joukkoa kaikkiaan. Monen yksittäisen liikkeen kohdalla nousee mieleen epäily, voiko kukaan tähän vakavasti uskoa, mutta kokonaisuuden taustalta kuuluu elämisen syke, joka muistuttaa ihmiskunnan sydäntäänistä, etsinnästä, kaipuusta, ahdistuksesta, rytmihäiriöistäkin.

Uusimpien uskonnollisten lioukkuitten nousu kertoo tästä yleisemmästä kulttuurin muutoksesta. Joidenkin mielestä uusien vaihtoehtolioukkuitten elämäntunnoissa on niin paljon yhteistä, että voidaan puhua kokonaan uudesta maailmankuvasta, olemassaolon tulkinnasta tai elämäntavasta. Tästä uudesta todellisuudenkäsityksestä on käytetty nimeä "The New Age".

2.3. Uudistus- ja vaihtoehtolioukkuit

Uudet lioukkuit voidaan ryhmitellä vaihtoehtolioukkuitiin ja uudistuslioukkuitiin sen mukaan, miten ne suhtautuvat yhteiskuntaan. Uudis-

tuslioukkuit suhtautuvat periaatteessa myönteisesti olemassaolevaan kulttuuriin ja uskonnollisuuteen, mutta pyrkivät samalla ajankohdastaamaan perinnetekijöitä tai valikoiden ottamaan vastaan uusia vaikutteita. Esimerkkinä tällaisesta lioukkuestä voin mainita kirkon sisällä vaikuttavat uudistus- ja herätyslioukkuit.

Vaihtoehtolioukkuitten kritiikki vallitsevaa yhteiskunnallista ja kirkollista tilannetta kohtaan on voimakkaampi. Jotkut niistä ovat luoneet kokonaan oman vastakulttuurinsa omaperäisine arvoineen ja normeineen. Uusista uskonnollisista lioukkueista esim. Maailman Kristinuskon Yhdistämisseura eli moonilaisuus ja intialaisperäinen Ananda Marga -lioukkue ovat selkeitä vaihtoehtolioukkuita.

Joidenkin vaihtoehtolioukkuitten protesti on johtanut pikemminkin vetäytymiseen kuin aktiiviseen taisteluun tai maailman valloittamiseen. Uskonnollisen elämän alueella tämä kehityssuunta on nähtävissä vetäytymisessä ashrameihin, kommuuneihin ja pienryhmiin. Uskonnollisia vaihtoehtolioukkuita on perinteisesti nimitetty lahkoiksi. Niiden kannattajakunta on edustanut usein taloudellisesti, sosiaalisesti ja sivistyksellisesti heikommassa asemassa olevia väestöpiirejä. Tällaiset lioukkuit ovat usein konservatiivisia ja autoritäärisesti johdettuja. Ne vaativat tiukkaa kuria ja järjestystä sekä jäseniltään että ulkopuolisilta ja tuomitsevat eettisen moniarvoisuuden. Niiden todellisuudenkäsitys on jyrkän dualistinen, niin eettisesti, poliittisesti kuin uskonnollisestikin mustavalkoinen. Raja lioukkueeseen kuuluvien ja ulkopuolisten välillä on jyrkkä. Jotkut lioukkuit edellyttävät perusteellista irtaantumista aiemmista elämänyhteyksistä: perheestä, opiskelusta tai työpaikasta sekä antautumista kokotoimisesti lioukkueen päämäärien palvelukseen. Keskeisiä hyveitä ovat kuuliaisuus lioukkueen johtajalle ja sitoutuminen elämään yhdessä lioukkueen muiden jäsenten kanssa. Tyypillistä on, että uutta uskonnyhteisöä aletaan nimittää perheeksi ja lioukkueen johtajaa isäksi.

Uuden uskonnollisuuden kietoutuminen minuuden ja kokemusten ympärille ja yhteiskunnallisten pyrkimysten jääminen taka-alalle viittaa käsittääkseni siihen, että anomiaa voi pitää uusien virtauksien perustuntona, vaikkakin vieraantumisilmiön seurauksena syntyneet lioukkuit usein ovat määrätietoisempia ja ulospäin näkyvämpiä. Jos lukee vaihtoehtolioukkuitten julisteita tai ohjelmia, niissä vilisevät sellaiset sanat kuin harmonia, onnellisuus,

kokonaisvaltaisuus, luovuus, itsensä toteuttaminen, sosiaalinen ja kosminen ykseys, tietoisuuden laajentaminen, jotka voi ymmärtää yrityksenä ratkaista anominen elämäntilanne.

Intialaisten ja yleensä aasialaisten liikkeiden spiritualismin kiehtovuus läntisen kulttuurin, etenkin nuorison piirissä selittyyneen suurelta osin juuri niihin sisältyvästä yksilöpainotteisuudesta, tietoisuuden laajenemisen korostuksista, monismille rakentuvasta harmoniasta, terapeuttisesta mietiskelystä jne. Länsimailla esiintyvässä muodossaan useimmat näistä liikkeistä eivät edellytä radikaalia irtautumista vallitsevasta yhteiskunnasta tai elämäntilanteesta, vaan pikemminkin lupaa kykyä nauttia entistä suuremmin siemauksin sen tarjoamista mahdollisuuksista. Juuri tässä muodossaan intialaiset, mystiikan sävyttämät, spiritualistiseen maailmankatsomukseen pohjautuvat liikkeet tulevat jatkosakin olemaan vakavin maailmankatsomuksellinen ja uskonnollinen haaste omalle kulttuuripiirillemme ja kirkoillemme.

Intialaisperäinen monismi pakottaa tulevaisuudessa pohtimaan entistä perusteellisemmin kristillistä jumalakäsitystä ja sitä kuvaa, joka Jumalasta syntyy kirkon ja koululaitoksen opetuksessa. Luultavasti tavallisen suomalaisen jumalakuva on varsin antropomorfistinen ja vaikeasti yhdistettävissä hänen maailmankuvaansa. Persoonallisesta Jumalasta on tullut antropomorfinen Jumala ja siksi panteistis-monistiset jumalakäsitykset ja maailmankatsomukset kiehtovat ihmisten mieliä.

3. Uusi uskonnollisuus ja kulttuurin muutos

Sotien jälkeinen aika on johtanut liikenneyhteysien ja tiedotusvälineiden kehittymisen myötä kansainvälistymiseen ja eri kulttuuripiirien kohtaamiseen. Islamin ja idän kulttuurien itsetietoisuus on lisääntynyt. Amerikkalainen sosiologi Harvey Cox on kuvannut koko viimeaikaista kulttuurien kehitystä ”itänpäin kääntymiseksi” (turning east). Toinen kulttuurivirtausten pääsuunta on sotien jälkeisenä aikana ollut Amerikasta Eurooppaan — erityisen selvästi tämä on näkynyt nuorisokulttuurin ja uuden uskonnollisuuden kohdalla.

Monissa maissa uskonnollinen kirjavuus alkaa muistuttaa valintamyymälää, josta jokainen voi poimia itselleen sopivan vaihtoehdon.

Suomessa suurin osa vaihtoehtoliikkeistä on edelleen käytännössä vain harvojen ulottuvilla useimpien liikkeiden rajoittuessa suurimpiin väestökeskuksiin.

Uskonnollisuuden nousuaalto liittyy samanaikaisesti spiritualististen virtausten kannatuksen kasvuun. Puhdasoppinen materialismi, joka vielä voimakkaan taloudellisen kasvun vuosina 60-luvun lopulla ja 70-luvun alussa vetosi tuon ajan nuoriin, on menettänyt kiehtovuuttaan. Käännöksen on tapahtunut ajankohdaksi, jolloin materiaallisen kasvun rajat ovat tulleet vastaan. Määrällisen ja laadullisen kasvun kiinteä yhteys toisiinsa materialistisissa filosofioissa ei lupaa ruusuista tulevaisuutta tilanteesta, jossa kansantuotteen kasvu on lähes pysähtynyt ja taloudellisen kasvun rajat ovat tulossa vastaan. Uusille liikkeille on sen sijaan luonteenaista, että ne asettavat toivonsa etenkin sosiaaliseen, henkiseen ja hengelliseen kehitykseen.

Viime vuosien uudet uskonnolliset liikkeet näyttäytyvät liittyvän ennemminkin yhteiskunnallisen kehityksen ylikuumenemiseen ja hallitsemattomuuteen kuin materialistiseen hyvinvoinnin kasvun hidastumiseen ja taloudelliseen turvattuuteen. Tämähän ei ole yllättävää senkään vuoksi, että useimmat niistä ovat syntyneet ja saaneet vankimmat kannattajansa itämaisen spiritualistisen uskonnonfilosofian tai taloudellisesti hyvinvoivan länsimaisten keskiluokan piiristä.

Seurakuntien säännöllinen, normaali elämänrytmi on paljon harvemmin nähty uutisoimisen arvoiseksi. Tällainen tiedotus ei voi olla vaikuttamatta kansalaisten käsityksiin uskonnollisen elämän luonteesta ja niihin odoituksiin, joita he kohdistavat kirkkoon ja seurakuntiin. Perinteinen toiminta tuntuu entistä useammin kaavamaiselta ja yksitoikkoiselta.

Uusien liikkeiden toiminnallisuus ja ilmaismuotojen moninaisuus — samoin kuin uudet kuvallisen viestinnän muodot — pakottavat myös kysymään, onko perinteinen kristillinen kulttuurimme ollut vain yksi tiedon tallennuksen ja välityksen keinoista. Missä määrin esim. luterilaisen kristillisyyden kirjassidonnaisuus ja teologisesti erittelevä ote on sidoksissa siihen kulttuurimuutokseen, jonka uuden ajan alussa aiheutti kirjapainotaito ja kirjallisuuden laaja leviäminen?

Viestintätavan valinta ei ole vain tekninen ratkaisu, vaan vaikuttaa myös viestin ymmärrettävyyteen, jopa sisältöön. Tunnettu helluntailaisuuden tutkija Valter Hollenweger on

kiinnittänyt huomiota siihen, miten helluntailaisuus — ja sama pitää paikkansa monien uusien liikkeitten suhteen — eroaa perinteisten kirkkojen viestintäkulttuurista. Helluntailaisuudelle ei Hollenwegerin mukaan ole luonteenomaista määrittely, vaan kuvaileminen, eivät teesit, vaan pikemminkin tanssi, ei oppi, vaan laulu, eivät oppineet kirjat, vaan jutut ja vertaukset, ei teologian summa, vaan todistus. Esimerkiksi helluntailaisuuden kasvun salaisuus lienee enemmän sen uskonnollisen kulttuurin ja viestintätavan kuin oppien kiehtovuudessa.

Hengelliset kokemukset

Anomisessa kulttuuritilanteessa yhä useammat etsivät elämälleen merkitystä ja suuntaa omista persoonallisista kokemuksistaan. Tämä painotus on erityisen voimakkaasti intialaisperäisissä meditaatio- ja joogaliikkeissä, mutta persoonallisten kokemusten merkitys painottuu myös helluntailaisuudessa ja karismaattisessa liikkeessä.

Kulttuurissamme ja paljolti myös kirkossamme vallinnut rationalismi, opillisuus ja teoreettinen pohdiskelu ovat aivan ilmeisesti jättäneet hoitamatta ihmisten tarpeen kokea elämän kokonaisvaltaisemmin ja tunnepohjaisemmin, intuitiivisesti, jopa mystisesti. Uudet uskonnolliset liikkeet eivät kenties sittenkään vetoa niin paljon ihmisen järkeen kuin tunteeseen ja tahtoon, vaikka esim. intialaisen uskonnollisuuden maaperästä nousevat virtauk-

set on usein puettu tieteellisyyden vaippaan.

Verrattaessa uusimpia liikkeitä sellaisiin maahamme aiemmin saapuneisiin liikkeisiin kuin Jehovan todistajiin tai eräisiin helluntailiikkeen liepeillä syntyneisiin uskonnollisiin yhteisöihin, jotka myös suhtautuvat kriittisesti ympäröivään yhteiskuntaan, yhteisasumisen käyttöönotto on uutta ja luo edellytykset entistä kiinteämmälle ja vallitsevasta kulttuurista poikkeavalle elämäntavalle ja -arvoille. Vaikka kommuuniasuminen on nopeasti lisääntymässä myös profaanien liikehdintöjen piirissä, uskonnolliselle pohjalle syntyneet kommuunit näyttävät säilyvän hengissä muita pitempään.

Apokalyptiikan nousu

Apokalyptiset virtaukset ovat viime vuosina voimistuneet. Tulevaisuuden epävarmuus sekä poliittisen ja taloudellisen tilanteen synkkeminen ovat nostaneet helluntailaisuuden, karismaattisen liikkeen ja vaikutteita saaneiden evankelioimisliikkeitten piirissä poliittisesti sävyttyneitä lopunajan ennustuksia. Apokalyptisissä liikkeissä hyvän ja pahan, oikean ja väärän välinen jännite on muuttunut nykyhetken ja tulevaisuuden väliseksi dualismiksi. Ne ovat levinneet liikkeitten ulkopuolellekin lehdistön ja kasvavan kasettituotannon välityksellä. Ilmeistä on, että vuosituhannen vaihteen lähestyessä tämänkaltaisten profetioiden kaikupohja lisääntyy.

Kirjoittajat:

Martti Turtola, VTL, assistentti, Helsingin yliopisto

Pirkkoliisa Ahponen, tutkija, Joensuun korkeakoulu

Antti-Veikko Perheentupa, pääsihteeri, Kriittinen korkeakoulu

Anna-Leena Siikala, tutkija, Suomen Akatemia, humanistinen
toimikunta

Harri Heino, TT, johtaja, Kirkon tutkimuslaitos

Pirkko-Liisa Ojanen, apulaisprofessori, Jyväskylän yliopisto

Pirkko Siltala, psykologi